

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3^{ος} όροφος), 106 74 ΑΘΗΝΑ, Τηλ: 210-7233221-2, 210-7233216

Fax: 210-7233217, Website: www.nchr.gr, E-mail: info@nchr.gr

Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD)

15 Ιανουαρίου 2015

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. Εισαγωγή	3
II. Γενικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης	3
III. Ειδικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης	6
Άρθρο 2	6
Η νομοθεσία κατά των διακρίσεων	6
Δικαιώματα προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες – Μέλη της Μουσουλμανικής κοινότητας στη Θράκη	8
Η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα	8
Ισότητα των φύλων γενικά	14
Βία κατά των γυναικών	20
Κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μεταναστών και μέτρα προαγωγής της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης	22
Προστασία προσφύγων και αιτούντων άσυλο – Συνθήκες κράτησης – Αλλοδαποί εν αναμονή απέλασης	26
Θύματα εμπορίας ανθρώπων	37
Άρθρο 4	39
Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας	39
Νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας	40
Αντιμετώπιση ρατσιστικής βίας	41
Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας	43
Απαγόρευση της ρητορικής του μίσους στα ΜΜΕ	44
Άρθρο 5	46
Το δικαίωμα στην ασφάλεια του προσώπου και η προστασία που παρέχεται από το Κράτος έναντι της βίας ή της σωματικής βλάβης	46
Λοιπά πολιτικά δικαιώματα	48
Άρθρο 6	54
Η ΕΕΔΑ ως εθνικός μηχανισμός προστασίας των δικαιωμάτων και ανεξάρτητου	54
Άρθρο 7	54
Εκπαίδευση και μη διάκριση	54

Παρατηρήσεις επί του σχεδίου εικοστής και εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για τη Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD)¹

I. Εισαγωγή

Το Υπουργείο Εξωτερικών (Τμήμα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου) απέστειλε στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με το υπ' αριθ. Φ 6171/ΑΣ 54501/18 Δεκεμβρίου 2014 έγγραφο της Προϊσταμένης της ΕΝΥ, το σχέδιο της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD). Επί του σχεδίου της Έκθεσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου εκφέρει τη γνώμη της σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 1, παρ. 6 περ. (ε), του ιδρυτικού της νόμου 2667/1998 (ΦΕΚ Α' 281/18.12.1998).

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ) θέλει να εκφράσει την ικανοποίησή της για το γεγονός ότι το τελευταίο διάστημα το Υπουργείο Εξωτερικών της αποστέλλει συστηματικά για σχολιασμό τα σχέδια Εκθέσεων προς υποβολή σε διεθνή όργανα ελέγχου.

Η ΕΕΔΑ έχει ασχοληθεί με ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (εφεξής Σύμβαση), διατυπώνοντας απόψεις και συστάσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία. Έχει, δε, υποβάλει σχόλια και επί της προηγούμενης Έκθεσης του Υπουργείου Εξωτερικών για την εφαρμογή της Σύμβασης από την Ελλάδα².

Η ΕΕΔΑ αφού μελέτησε το σχέδιο της Έκθεσης (εφεξής Έκθεση) διατυπώνει τις κάτωθι παρατηρήσεις που μπορούν να συμβάλουν στον εμπλουτισμό της, καθώς ανταποκρίνονται στην ανάγκη διαμόρφωσης επίκαιρης και, κατά το δυνατόν, πληρέστερης εικόνας για το περιβάλλον και τις συνθήκες εφαρμογής της Σύμβασης στην Ελλάδα.

II. Γενικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Η Έκθεση περιέχει εκτεταμένη (41 σελίδες) παρουσίαση και αξιολόγηση των σχετικών με τις φυλετικές διακρίσεις ζητημάτων, χωρίς να περιορίζεται στην απλή παράθεση της νομοθεσίας και των αντίστοιχων μέτρων που προβλέπονται για την προστασία από τις διακρίσεις.

Σχολιάζεται θετικά η έστω και συνοπτική περιγραφή της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για τη σύνταξη της Έκθεσης με τη συνδρομή τόσο των αρμοδίων Υπουργείων, όσο και της ΕΕΔΑ. Όσο αφορά, δε, στην ΕΕΔΑ, επισημαίνεται, ότι η αποτελεσματικότητα της συμβολής της αυτής

¹ Το παρόν αποτελεί απεικόνιση αποφάσεων που έχουν εγκριθεί από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ.

² Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της Έκθεσης του Υπουργείου Εξωτερικών για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Κατάργηση Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων», *Ετήσια Έκθεση 2007*, σελ. 177-190.

οφείλεται στην ανταλλαγή απόψεων και την ενεργή συμμετοχή 31 διαφορετικών φορέων: εκπροσώπων της διοίκησης, ανεξάρτητων αρχών, φορέων της κοινωνίας των πολιτών, εκπροσώπων κομμάτων, συνδικαλιστών, ειδικών επιστημόνων κ.ά.

Η υποβολή της Έκθεσης για την εφαρμογή του Συμφώνου από την Ελλάδα γίνεται σε μία περίοδο που η χώρα μαστίζεται από τη δημοσιονομική κρίση. Τα αλληπάλληλα μέτρα λιτότητας που έχουν ληφθεί από τις αρχές του 2010 και διαρκώς λαμβάνονται έχουν άμεσο αντίκτυπο στην απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, επηρεάζοντας άμεσα τα ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης. Κατά συνέπεια, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη γενική αναφορά στην Εισαγωγή της Έκθεσης στον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης στα προστατευόμενα από το Σύμφωνο δικαιώματα, καθώς και την ανάδειξη του συσχετισμού αυτού και από τις συγκεκριμένες αναλύσεις της κατάστασης των επιμέρους δικαιωμάτων (πχ. η επιρροή που έχουν τα μέτρα λιτότητας στην ισότητα των φύλων). Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του συμβουλευτικού ρόλου της προς την Πολιτεία, παρακολουθεί με ιδιαίτερη προσοχή και ανησυχία τη ραγδαία και δραματική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους, που οδηγούν σε εξαθλίωση μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, διευρύνουν το κοινωνικό χάσμα, διαρρηγνύουν τον κοινωνικό ιστό, ενισχύουν ακραία και μισαλλόδοξα στοιχεία και κλονίζουν τους δημοκρατικούς θεσμούς. Τονίζοντας ότι οι δεσμεύσεις της Ελλάδας, και γενικότερα των κρατών με κρίση χρέους, έναντι των διεθνών πιστωτών τους, δε μπορούν να αποτελέσουν επιχείρημα για τον περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από Διεθνείς Συνθήκες, η ΕΕΔΑ σημειώνει με έμφαση ότι η εφαρμογή αποκλειστικά δημοσιονομικών λύσεων στην οικονομική και κοινωνική κρίση έχει επιφέρει σοβαρότατες επιπτώσεις σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων, τόσο ατομικών και πολιτικών, όσο και κοινωνικών. Η επίκληση των Μνημονίων εφαρμογής των διεθνών μηχανισμών δανεισμού δεν αρκεί για να παρακαμφθεί η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα όταν δεσμεύει εξίσου και κράτη που μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς, όπως τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης³.

Τις θέσεις της αυτές η ΕΕΔΑ τις έχει επανειλημμένως διατυπώσει στο παρελθόν. Ειδικότερα, ήδη από τον Ιούνιο του 2010 έχει τοποθετηθεί «για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους»⁴, ενώ ενάμισι χρόνο αργότερα επανήλθε με τη Σύστασή της για την «επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών

³ Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», 27.6.2013, *Ετήσια Έκθεση 2012-2013*, προς δημοσίευση. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/metra.litotitas.eeda.pdf.

⁴ ΕΕΔΑ, «Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους», 7.6.2010, *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 103 επ. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEEDA_Oikonomiki_krisi.pdf.

δικαιωμάτων»⁵. Η πιο πρόσφατη⁶ σχετική τοποθέτηση της ΕΕΔΑ είναι η «Σύσταση για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», που υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Ολομέλεια στις 27.6.2013 και στην οποία εμμένει στην αναγκαιότητα «άμεσης συστράτευσης όλων των ευρωπαϊκών δυνάμεων προς διάσωση των αξιών που στηρίζουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό»⁷. Για το σκοπό αυτό, δε, καλεί πάλι την ελληνική Κυβέρνηση και την ελληνική Βουλή «να σταθμίζουν τις συνέπειες των δημοσιονομικών μέτρων στην κοινωνική προστασία και ασφάλεια, τις οποίες οφείλουν να εγγυώνται [και] να αναλάβουν κοινή δράση με τις Κυβερνήσεις και τα Κοινοβούλια των άλλων Κρατών Μελών και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ώστε κάθε μέτρο "οικονομικής διακυβέρνησης" να θεσπίζεται και εφαρμόζεται με σεβασμό και εγγύηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου»⁸.

Οι Συστάσεις της ΕΕΔΑ είχαν σημαντική απήχηση. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (εφεξής ΕΕΚΔ) και η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τον Έλεγχο Εφαρμογής των Συμβάσεων και Συστάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (εφεξής Επιτροπή Εμπειρογνομόνων ΔΟΕ) παραθέτουν αποσπάσματα των Συστάσεών της σε αποφάσεις και εκθέσεις τους για την Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η ΕΕΚΔ παραθέτει αποσπάσματα της *Σύστασης περί της Επιτακτικής ανάγκης να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων* σε επτά αποφάσεις επί συλλογικών αναφορών συνδικαλιστικών οργανώσεων εργαζομένων κατά της Ελλάδας, με τις οποίες κρίνει ότι μέτρα λιτότητας παραβιάζουν εργασιακά και κοινωνικο-ασφαλιστικά δικαιώματα κατοχυρωμένα από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του 1961 (εφεξής ΕΚΧ), τον οποίο έχει επικυρώσει η Ελλάδα⁹. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η

⁵ ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», 8.12.2011, *Ετήσια Έκθεση 2011*, σελ. 119 επ. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Krisi.pdf.

⁶ Βλ. και ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί της 24^{ης} Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και της 9^{ης} Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη το οποίο εστάλη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης», 9.10.2014, *Ετήσια Έκθεση 2014*, προς δημοσίευση. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/EKX_2014_ell.pdf.

⁷ Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», *op. cit.*, παρ. 70.

⁸ *Ibidem*. Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», *op. cit.*, σελ. 120.

⁹ Η πρώτη απόφαση της ΕΕΚΔ αφορά στην απασχόληση δοκιμαστικής περιόδου και τις ειδικές επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Βλ. ECSR 23.05.2012, **Complaint 65/2011**, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. Η δεύτερη αφορά στις «ειδικές συμβάσεις μαθητείας» ενός έτους, για νέους 15-18 ετών. Βλ. ECSR 23.05.2012, **Complaint 66/2011**, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. Και, τέλος, οι επόμενες πέντε αποφάσεις αφορούν σε αλληπάλληλες τροποποιήσεις των ασφαλιστικών συστημάτων, ECSR 07.12.2012, **Complaints Nos. 76/2012**, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, **77/2012**, *Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, **78/2012**, *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece*, **79/2012**, *Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece*, **80/2012**, *Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece*. Βλ. σχετικά και τα Σχόλια της ΕΕΔΑ σχετικά με την απήχηση της Σύστασής της σε ευρωπαϊκά και διεθνή ελεγκτικά όργανα, ΕΕΔΑ,

πρόσφατη Έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με θέμα τη *Διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε περιόδους οικονομικής κρίσης*, η οποία κάνει ρητή αναφορά σε μια «πιο δυναμική προσέγγιση που συστηματικά αναλύει τις επιπτώσεις της λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου», όπως αυτή έχει υιοθετηθεί από ορισμένους Εθνικούς Θεσμούς προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η ΕΕΔΑ¹⁰. Τον προβληματισμό τους εκφράζουν, προς την ίδια αυτή κατεύθυνση, τόσο η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹¹ όσο και ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, κ. Cephias Lumina¹².

Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με ικανοποίηση ότι η παρούσα Έκθεση παραπέμπει σε πολλά σημεία της τόσο στις ως άνω Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την επίδραση των μέτρων λιτότητας στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και σε άλλες εκθέσεις της. Η Έκθεση επισημαίνει παράλληλα και το έργο του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, γεγονός το οποίο η ΕΕΔΑ χαιρετίζει.

III. Ειδικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Άρθρο 2

Η νομοθεσία κατά των διακρίσεων (παρ. 8 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Καθώς στο σημείο αυτό η Έκθεση κάνει αναφορά στο Ν 3304/2005, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμη την υπενθύμιση των θέσεων της σχετικά με τις ελλείψεις του συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου, επισημαίνει όσες δεν έχουν ληφθεί υπόψη και τονίζει τη ανάγκη για τα ακόλουθα¹³:

«Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», *op. cit.*, παρ. 6 επ.

¹⁰ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Issue Paper on *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, σελ. 52, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2392948&SecMode=1&DocId=2079144&Usage=2>.

¹¹ Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, διαθέσιμο σε: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3).

¹² UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, in his Report Mission to Greece (22–27 April 2013), to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1).

¹³ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν 3304/2005 Έφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» και προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 69-70.

- 1.** Την ανάθεση στο Συνήγορο του Πολίτη (εφεξής ΣτΠ), ο οποίος ανταποκρίνεται, ως Ανεξάρτητη Αρχή, στο γράμμα και το πνεύμα των κοινοτικών Οδηγιών 2000/43 και 2000/78 για την ίση μεταχείριση, σχετικά με τους εθνικούς φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, του κέντρου βάρους της προώθησης και του ελέγχου της τήρησης της εν λόγω αρχής από φυσικά και νομικά πρόσωπα του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα για όλα τα πεδία που καλύπτει η αρχή της ίσης μεταχείρισης, πλην εκείνου της πρόσβασης στα αγαθά και τις υπηρεσίες, όπου θα πρέπει να θεσμοθετηθεί η αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Καταναλωτή ως φορέα προώθησης της αρχής. Θα πρέπει, ταυτόχρονα, να προσαρμοστούν στη νέα αποστολή του ΣτΠ οι συναφείς αρμοδιότητες όλων των λοιπών δημόσιων αρχών που ο Ν 3304/2005 καθιστά αρμόδιες (ΟΚΕ, ΣΕΠΕ και Τμήμα Ισότητας Ευκαιριών του Υπουργείου Εργασίας, Επιτροπή και Υπηρεσία Ίσης Μεταχείρισης του Υπουργείου Δικαιοσύνης). Αναγκαίο προαπαιτούμενο του προτεινόμενου ενισχυμένου ρόλου του ΣτΠ είναι η ενίσχυσή του με έμπυχο δυναμικό και με πόρους, σε τέτοια έκταση ώστε να μπορέσει να εκπληρώσει, με την ίδια επάρκεια που επιδεικνύει σήμερα, τη νέα αποστολή του.
- 2.** Την προσθήκη στο νόμο της απαγόρευσης των πολλαπλών διακρίσεων.
- 3.** Την τροποποίηση σειράς άρθρων του νόμου με σκοπό την αποτροπή συγκάλυψης διακρίσεων κατ' επίκληση λόγων διαφορετικής ιθαγένειας και την ίση μεταχείριση των πολιτών τρίτων χωρών που ήδη απολαμβάνουν προστασία από το παράγωγο δίκαιο της ΕΕ.
- 4.** Τις τροποποιήσεις σε σειρά άρθρων του νόμου που αφορούν το πεδίο εφαρμογής της ίσης μεταχείρισης, τις θετικές δράσεις, τις επαγγελματικές απαιτήσεις και τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, ώστε να καταστούν οι διατάξεις αυτές σύμφωνες με το γράμμα των Οδηγιών 2000/43 και 2000/78.
- 5.** Τη βελτίωση της διατύπωσης και την ένταξη των δικονομικών διατάξεων των κοινοτικών οδηγιών (νομιμοποίηση των οργανώσεων για προσφυγές σε δικαστικές ή διοικητικές αρχές και μεταφορά του βάρους της απόδειξης στις πολιτικές και διοικητικές δίκες για θέματα διακρίσεων) στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, τον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και τον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.
- 6.** Την τροποποίηση σειράς άρθρων του νόμου με σκοπό τη διευκόλυνση της νομιμοποίησης των ΜΚΟ ενώπιον δικαστικών αρχών, την αναγνώριση του ευμενούς (μόνον) δεδικασμένου και την νομιμοποίηση των ΜΚΟ για άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής ενώπιον διοικητικής αρχής.
- 7.** Την τροποποίηση του Ν 3226/2004 για την παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος, με σκοπό τη διευκόλυνση της νομικής συνδρομής σε περιπτώσεις άσκησης ενδίκων μέσων και βοηθημάτων για παραβιάσεις του Ν 927/1979 και του Ν 3304/2005.

Δικαιώματα προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες – Μέλη της Μουσουλμανικής κοινότητας στη Θράκη (παρ. 9, 15, 17 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά τα μέλη της Μουσουλμανικής κοινότητας στην Θράκη, η ΕΕΔΑ εστιάζει στα ζητήματα εφαρμογής του δικαίου της Σαρία στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει ανησυχία για τη μη εφαρμογή του γενικού εθνικού δικαίου στις γυναίκες της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης σε θέματα **οικογενειακού** και **κληρονομικού** δικαίου και επισημαίνει την ανάγκη να γίνει προσπάθεια, ώστε οι μουσουλμάνες να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματά τους και τις δυνατότητες άσκησης ένδικων βοηθημάτων και μέσων, και να επωφεληθούν από τις διατάξεις του αστικού δικαίου.

Έχοντας επανειλημμένως τοποθετηθεί επί του θέματος και λαμβάνοντας υπόψη τις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών¹⁴, η ΕΕΔΑ συνεχίζει να παρατηρεί τη μη εφαρμογή του γενικού ελληνικού δικαίου στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης σε σχέση με το γάμο και την κληρονομική διαδοχή.

Ανησυχία άλλωστε προκαλεί και **η απόφαση του Αρείου Πάγου** με αριθμό 1862/2013 (Γ' Τμ.), η οποία σε υπόθεση κληρονομικού δικαίου μελών της μουσουλμανικής κοινότητας της Θράκης αρνήθηκε την εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα κρίνοντας ότι «(...) εφαρμοστέο δίκαιο για τη ρύθμιση της κληρονομικής διαδοχής του κληρονομούμενου αδελφού και συζύγου των διαδίκων είναι το κληρονομικό δίκαιο του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου, που αποτελεί εσωτερικό δίκαιο και εφαρμόζεται ειδικά για τους έλληνες υπηκόους, μουσουλμάνους στο θρήσκευμα, αφού τα κληρονομικά ακίνητα ανήκουν στην κατηγορία της καθαρής ιδιοκτησίας (μούλκια) και συνεπώς η ένδικη δημόσια διαθήκη θεωρείται ανίσχυρη και δεν παρήγαγε έννομο αποτέλεσμα, καθόσον το εφαρμοστέο στην περίπτωση αυτή Ιερό Μουσουλμανικό Δίκαιο δεν αναγνωρίζει αντίστοιχο θεσμό».

Σχετικά με τα ζητήματα γάμου, όπως έχει, επίσης, ήδη επισημάνει η ΕΕΔΑ η σύναψη γάμου **δι' αντιπροσώπου** είναι αντίθετη προς την ελληνική δημόσια τάξη και προς ρητές διατάξεις επικυρωμένων από την Ελλάδα διεθνών συνθηκών, και συνεπώς, ο μουσουλμανικός γάμος, που συνάπτεται δι' αντιπροσώπου είναι ανυπόστατος, όσον αφορά τον αντιπρόσωπο και τον άλλο μελλόνυμφο, και άκυρος, όσον αφορά τον αντιπροσωπευόμενο.

Η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα (παρ. 16 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η Έκθεση κάνει ειδική μνεία στις πρόσφατες παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και

¹⁴ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations: Greece*, CEDAW/C/GRC/CO/7 (26.4.2013), παρ. 36-37.

Πολιτιστικά Δικαιώματα¹⁵, και αναφέρει επιγραμματικά τα ζητήματα που άπτονται των δικαιωμάτων των Ρομά και για τα οποία η ΕΕΔΑ είχε εκφράσει την ανησυχία της.

Δεδομένου ότι η Έκθεση αναπτύσσει και εκτενέστερα πολλά από τα ως άνω σημεία, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να υπενθυμίσει συγκεκριμένα τις σχετικές της παρατηρήσεις, τονίζοντας την ανησυχία της για το **κλίμα διαδεδομένης προκατάληψης** που κυριαρχεί στην ελληνική κοινή γνώμη και τα ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνει τα εξής:

Το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων»

Η Έκθεση κάνει εκτενή αναφορά στο **Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων** (εφεξής ΟΠΔ). Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, εκ προοιμίου, το Πρόγραμμα αυτό στερούνταν στιβαρών νομικών εγγυήσεων, ικανών να εξουδετερώσουν τους παράγοντες που το υπονομεύουν, δεδομένου ότι, όπως, εύστοχα, διαπιστώνει και ο ΣτΠ, *δεν υφίσταται* ουσιαστικά στη χώρα μας (με εξαίρεση διάσπαρτες και απηρχαιωμένες στην αρχική τους σύλληψη ρυθμίσεις, όπως πχ. η Υγειονομική Διάταξη Υ.Α., Αριθ. Γ.Π/23641, ΦΕΚ Β' 973/15.07.2003 για την αντιμετώπιση της ανέλεγκτης εγκατάστασης πλανοδίων) *ολοκληρωμένο θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο που να διασφαλίζει αποτελεσματικά την συμμετοχή των Τσιγγάνων στην κοινωνική ζωή*. Το έλλειμμα αυτό γίνεται αισθητό και από τους ίδιους τους Τσιγγάνους, αλλά και από το τμήμα εκείνο της πολιτικής και διοικητικής ηγεσίας του τόπου που ενδιαφέρεται για την κοινωνική ενδυνάμωση των Τσιγγάνων.

Είναι γεγονός ότι από τις εξαγγελθείσες **στεγαστικές δράσεις**, το πρόγραμμα δανειοδότησης ήταν αυτό που προχώρησε περισσότερο και μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως καλή πρακτική από την Επιτροπή Ειδικών σε θέματα Ρομά και Ταξιδιωτών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁶. Το εν λόγω όμως πρόγραμμα, απαντά μόνο σε έναν τύπο εγκατάστασης και κρίθηκε πολυδάπανο και ευάλωτο στην κακή διαχείριση - δεδομένου ότι δεν προβλέπεται έλεγχος του τρόπου διάθεσης του δανείου από το θεσμικό πλαίσιο -, ενώ έντονη ήταν η διάσταση απόψεων για την καταλληλότητα ή/και την τήρηση των κοινωνικών και οικονομικών κριτηρίων προτεραιότητας που ορίστηκαν. Συγκεκριμένα, η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) που δημοσιεύθηκε το 2009 τόνιζε ότι «το σχέδιο στεγαστικών δανείων δεν ωφελούσε πάντα τις στοχευόμενες ομάδες»¹⁷.

¹⁵ Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, «Έκθεση και προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 100 επ. Υπάρχει και παλαιότερη έκθεση της ΕΕΔΑ για το θέμα: ΕΕΔΑ, «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», *Ετήσια Έκθεση 2001*, σελ. 179 επ.

¹⁶ Committee of experts on Roma and Travellers (MG-S-ROM), *Opinion of the MG-S-ROM on the housing situation of Roma and Travellers in Europe*, MG-S-ROM (2009)4 (16.10. 2009), σελ. 3.

¹⁷ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *ECRI Report on Greece (fourth monitoring cycle)*, CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 71.

Εξάλλου, οι σχετικές με τις συνθήκες στέγασης των Ρομά καταδίκες¹⁸ και διαπιστώσεις¹⁹ της ΕΕΚΔ που αφορούν την Ελλάδα δεν αφήνουν περιθώρια επανάπαυσης, ειδικά όταν αφορούν την περίοδο μετά την ολοκλήρωση του ΟΠΔ.

Στο πλαίσιο του ΟΠΔ, πρέπει τέλος να επισημανθεί ότι, από τις συναντήσεις της ΕΕΔΑ με αρμόδιους φορείς για ζητήματα Ρομά και με τη συμμετοχή εκπροσώπων τους προέκυψε ότι η πρακτική των **κοινωνικο-ιατρικών κέντρων** έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα για τις κοινότητες των Ρομά. Επομένως, η ΕΕΔΑ προτείνει την επέκτασή τους τόσο αριθμητικά, αλλά και όσον αφορά τις δραστηριότητές τους²⁰.

Το πρόβλημα της δημοτολογικής εκκρεμότητας

Συναφές είναι και το πρόβλημα της **δημοτολογικής εκκρεμότητας** πολλών ελλήνων τσιγγάνων καθώς εκδηλώνεται με ιδιαίτερη ένταση στην περίπτωση της στεγαστικής αποκατάστασης. Όπως τονίζει σε Ειδική Έκθεσή του ο ΣτΠ, η λήψη στεγαστικού δανείου εξαρτάται από την ύπαρξη δημοτολογικής εγγραφής και από την απόδειξη μόνιμης εγκατάστασης, αποτελώντας εγγενή αντίφαση του συστήματος και αφήνει εκτός κρατικής στήριξης εκείνους ακριβώς που την χρειάζονται περισσότερο²¹.

Στην ίδια κατεύθυνση, εξακολουθεί να προκαλεί προβληματισμό ο μεγάλος αριθμός *παιδιών Ρομά* που δεν έχουν καταγραφεί κατά τη γέννηση, όπως άλλωστε το επισημαίνει και η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²² στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα.

Σθεναρότατη είναι η αντίσταση των Δήμων να επιχειρήσουν μία μορφή καταγραφής των διαμενόντων ή/και διερχομένων Τσιγγάνων από τις περιφέρειές τους, επικαλούμενοι την απαγόρευση καταγραφής με βάση «φυλετικά» κριτήρια. Ωστόσο, ο Δήμος οφείλει να γνωρίζει με ακρίβεια ποιοι δημότες του χρήζουν προστασίας και στήριξης, ώστε να σχεδιαστούν και να προβλεφθούν οι κατάλληλες παρεμβάσεις, όχι σε φυλετική βάση, αλλά στην βάση της επί ίσοις όροις συμμετοχής των δημοτών στις υπηρεσίες που προσφέρονται από τον Δήμο, αλλά και από τις άλλες κρατικές δομές.

¹⁸ ΕΕΚΔ, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights, INTERIGHTS κατά Ελλάδας*, 25.05.2010 (δύο παραβιάσεις του άρθρου 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη για α) απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης πολλών οικογενειών Ρομά και β) αναγκαστική έξωση οικογενειών Ρομά χωρίς ουσιαστικά διαθέσιμα ένδικα μέσα), ΕΕΔΚ, *European Roma Rights κατά Ελλάδας*, 08.12.2004 (τρεις παραβιάσεις του άρθρου 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη: ανεπάρκεια μόνιμων κατοικιών, έλλειψη διευκολύνσεων για προσωρινή στάθμευση, και αναγκαστική έξωση).

¹⁹ ECSR, *Conclusions XIX-4 (2011) (GREECE)*, Articles 7, 8, 16, 17 and 19 of the European Social Charter, January 2012.

²⁰ ΕΕΔΑ, «Απόψεις και προτάσεις σχετικά με την Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 72.

²¹ ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση για τη δημοτολογική τακτοποίηση των ελλήνων τσιγγάνων*, Αύγουστος 2009.

²² Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece, RC/C/GRC/CO/2-3* (13.8.2012), παρ. 32.

Τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά

Σχετικά με τα δικαιώματα των **γυναικών Ρομά**, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται την ανησυχία που εκφράζεται στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών²³ για την έβδομη περιοδική έκθεση της Ελλάδας στην Επιτροπή, σε ό,τι αφορά την απουσία δεδομένων σχετικά με την απασχόληση των γυναικών Ρομά, τον κοινωνικό αποκλεισμό αυτών καθώς και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην απόλαυση βασικών αγαθών όπως η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, σε κοινωνικά επιδόματα, εκπαίδευση και συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή. Επιπλέον, ανησυχία συνεχίζει να προκαλεί η δυσμενής θέση των γυναικών στο πλαίσιο των ίδιων των κοινοτήτων των Ρομά.

Τα δικαιώματα των παιδιών Ρομά

Η ΕΕΔΑ τονίζει παγίως τη σημασία της προστασίας των παιδιών Ρομά και καλεί για την αντιμετώπιση ανησυχητικών φαινομένων που παραβιάζουν κατάδηλα τα **δικαιώματα των παιδιών Ρομά**. Συμμεριζόμενη και την τοποθέτηση του ΣτΠ επί της υπόθεσης της ανήλικης που η αστυνομία απομάκρυνε από ζεύγος Ρομά στα Φάρσαλα²⁴, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη διασφάλισης σε ανήλικους Ρομά της ισότιμης άσκησης των δικαιωμάτων τους στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην κατοικία, στην εργασία και στην κοινωνική συμμετοχή.

Σχετικά ιδίως με την **ένταξη των παιδιών Ρομά στην εκπαιδευτική διαδικασία**, η ΕΕΔΑ κρίνει απαραίτητη την, κατά το δυνατόν, ακριβή αποτύπωση/καταγραφή του συγκεκριμένου μαθητικού πληθυσμού κάθε περιοχής, τη συστηματική, συλλογή στατιστικών στοιχείων για την εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων σε τοπική (δημοτική) κλίμακα²⁵, την παροχή κινήτρων στους εκπαιδευτικούς για να παραμείνουν για εύλογο διάστημα στα σχολεία που έχουν παιδιά Ρομά στις τάξεις τους, καθώς και την ενίσχυση των κινήτρων για την εγγραφή των παιδιών αυτών στο σχολείο (πχ. επιδόματα στις οικογένειες κατά την αποφοίτηση των παιδιών, ώστε να αποθαρρύνεται η διαρροή). Επιπλέον, οι παρατηρηθείσες δυσλειτουργίες των τμημάτων ενισχυτικής διδασκαλίας και των τμημάτων υποδοχής πρέπει να διευθετηθούν. Είναι, ακόμα, σημαντικό να διατεθούν οι αναγκαίοι πόροι για τη λειτουργία μόνιμων κοινωνικών-συμβουλευτικών υπηρεσιών (κατά το επιτυχημένο πρότυπο των «*learning mentors*» – *μαθησιακών συμβούλων* σε ελεύθερη μετάφραση – που έχει δοκιμαστεί σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, για παράδειγμα τη Δανία και τη Μεγ. Βρετανία), στο πλαίσιο του σχολείου και, οπωσδήποτε, του Δήμου. Με δεδομένο το ισχυρό «*esprit de corps*» του τσιγγάνικου πληθυσμού, χρήσιμο θα ήταν να εκπαιδευτούν διαμεσολαβητές (*mediators*) *Τσιγγάνοι*, που θα λειτουργήσουν ως συνδεδετικοί κρίκοι μεταξύ της κοινότητας των Τσιγγάνων και του σχολείου.

²³ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations: Greece, op. cit.*, παρ. 26, 28, 32-33 και 36.

²⁴ ΣτΠ, «Άμεσα μέτρα για την προστασία των ανηλίκων και την κοινωνική ένταξη των Ρομά ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη», *Δελτίο Τύπου*, 24 Οκτωβρίου 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/resources/131024dt.pdf>.

²⁵ Ευπρόσδεκτη είναι η πρωτοβουλία της Eurostat για την ανάπτυξη κοινών στατιστικών δεικτών για την διευκόλυνση του monitoring της εκπαίδευσης.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ κρίνει απαράδεκτο το διαχωρισμό των παιδιών Ρομά από τα υπόλοιπα (οι πρόσφατες και συνεχείς καταδίκες της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ)²⁶ για το διαχωρισμό των παιδιών θα πρέπει να θέσουν τις αρμόδιες αρχές ενώπιον των ευθυνών τους), όπως και τη διασπορά τους σε απομακρυσμένα από τον τόπο διαμονής τους σχολεία.

Ιδίως, για την ως άνω πολιτική διαχωρισμού, και εν γένει για την πολύ φτωχή εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, εκφράζει τις ανησυχίες της και η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²⁷ στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζονται ως θετικά μέτρα η θεσμοθέτηση Educational Priority Zones (Ζώνες Εκπαιδευτικής προτεραιότητας, ΖΕΠ) κατά το έτος 2010 και η εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας (73025/Γ2/23-6-2010) επί του δικαιώματος εγγραφής σε σχολείο κάθε διαμένοντος στην Ελλάδα παιδιού, ανεξάρτητα από το καθεστώς κατοικίας του.

Η συμπεριφορά των κρατικών οργάνων τάξης

Όπως επανειλημμένα έχει παρατηρήσει η ΕΕΔΑ, τα δικαιώματα των ανηλίκων αλλά και ενηλίκων Ρομά πλήττονται από συγκεκριμένες συμπεριφορές των **κρατικών οργάνων τάξης**. Ειδικά σε σχέση με τους ανήλικους Ρομά, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²⁸ στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα εκφράζει την ανησυχία της για τον αυθαίρετο και ενέχοντα διάκριση τρόπο με τον οποίο οι αστυνομικές αρχές σταματούν και ελέγχουν ανήλικους Ρομά καθώς και για την παραβίαση του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη, καλώντας την Ελλάδα για περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου υπερεκπροσώπησης των παιδιών Ρομά στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων. Το ίδιο προκύπτει και από τα στοιχεία του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA),²⁹ καθώς ανησυχητικές είναι για την Ελλάδα οι διαστάσεις των διακρίσεων με βάση την εθνοτική καταγωγή των Ρομά από την αστυνομία («**ethnic profiling**»). Η σταθερή σύνδεση του όγκου των ελέγχων σε Ρομά με το ως άνω φαινόμενο, πέραν της απαξίας που έχει καθαυτό, εξηγεί και τα μειωμένα επίπεδα αναφορών των Ρομά που είναι θύματα δυσμενούς μεταχείρισης στην αστυνομία.

Ελλιπή κρίνει η ΕΕΔΑ και τον τρόπο με τον οποίο η Πολιτεία αντιμετωπίζει τα φαινόμενα **αστυνομικής βίας κατά των Ρομά**. Υπό το φως και των καταληκτικών παρατηρήσεων της

²⁶ ΕΔΔΑ, *Λαβίδα και λοιποί κατά Ελλάδας*, 30.5.2013 (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση), ΕΔΔΑ, *Σαμπάνη και λοιποί κατά Ελλάδας*, 11.12.2012, (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση), ΕΔΔΑ, *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 5.6.2008 (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, καθώς και παραβίαση του άρθρου 13 περί απουσίας δυνατότητας πραγματικής προσφυγής. Πρόκειται για τη γνωστή υπόθεση διαχωρισμού παιδιών Ρομά σε σχολείο του Ασπροπύργου).

²⁷ Committee on the Rights of the Child, *Concluding Observations: Greece, op. cit.*, παρ. 60.

²⁸ *Idem*, παρ. 68-69.

²⁹ FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey*, Data in Focus Report-The Roma, 2009.

Επιτροπής³⁰, αλλά και της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων³¹ καθώς και των καταδικαστικών αποφάσεων διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων,³² η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση φαινομένων κακομεταχείρισης των Ρομά, την αποτελεσματική τιμωρία τέτοιων συμπεριφορών καθώς και την ένταξη περισσότερων Ρομά στους κόλπους της ελληνικής αστυνομίας. Μάλιστα το 2010 η Ελλάδα καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ για σοβαρή κακομεταχείριση 16χρονου Ρομά από την αστυνομία³³.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη υλοποίησης της πρωτοβουλίας της για σύσταση ομάδας εργασίας που θα μελετήσει το θέμα της **εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας**³⁴. Η πρόταση αυτή της ΕΕΔΑ, η οποία έχει εκφραστεί ήδη από το 2008, επικεντρώνεται στην δημιουργία ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για τα μέλη του αστυνομικού σώματος, με άξονα την πρακτική, και όχι θεωρητική, σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Λοιπές παρατηρήσεις

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την τελευταία σχετική έρευνα του FRA³⁵, όπως αυτή δημοσιεύτηκε κατά το έτος 2012. Εκεί αντικατοπτρίζεται το σύνολο των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στη χώρα.

Υπό το φως των ως άνω, αναμένονται τα αποτελέσματα εφαρμογής του αναθεωρημένου πολυτομεακού σχεδίου δράσης για τους Ρομά για την περίοδο από το 2012 έως το 2020 («**Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2012-2020**»), στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την κοινωνική ένταξη των Ρομά, που υιοθετεί μία ολιστική προσέγγιση του ζητήματος κατά το πνεύμα και των προτάσεων της ΕΕΔΑ. Επιτακτική παραμένει η ανάγκη για

³⁰ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding Observations: Greece*, CERD/C/GRC/CO/16-19 (14.9.2009), παρ. 13.

³¹ Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6 (27.6.2012), παρ. 12.

³² Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΗΕ), *Ανδρέας Καλαμιώτης κατά Ελλάδα*, 24.7.2008 (παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 3 -δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο μέσο και αποζημίωση- σε συνδυασμό με το άρθρο 7 -απαγόρευση βασανιστηρίων- του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα). Η υπόθεση αφορούσε την απουσία αποτελεσματικής διερεύνησης της, καταγγελλόμενης από το θύμα, άσκησης βίας από αστυνομικούς, και η Επιτροπή έκρινε πως, πέρα, από την ικανοποιητική αποκατάσταση του θύματος, η χώρα οφείλει να λάβει μέτρα αποφυγής παρόμοιων παραβιάσεων στο μέλλον. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ, *Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδα*, 13.12.2005 (παραβίαση του άρθρου 3 για κακομεταχείριση από την αστυνομία και απουσία αποτελεσματικής έρευνας, καθώς και παραβίαση του άρθρου 14 λόγω μη διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου), ΕΔΔΑ, *Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδα*, 21.6.2007 (παραβίαση του άρθρου 2 για τραυματισμό με μόνιμη αναπηρία από την αστυνομία και απουσία αποτελεσματικής έρευνας), ΕΔΔΑ, *Πετροπούλου-Τσακίρης κατά Ελλάδα*, 6.12.2007 (παραβίαση του άρθρου 3 για μη αποτελεσματική έρευνα κακομεταχείρισης από την αστυνομία, καθώς και παραβίαση του άρθρου 14 για μη διερεύνηση ρατσιστικού κινήτρου και ρατσιστική συμπεριφορά).

³³ ΕΔΔΑ, *Στεφάνου κατά Ελλάδα*, 22.4.2010 (παραβίαση του άρθρου 3 και του άρθρου 6 παρ. 1).

³⁴ ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 28-30.

³⁵ FRA, *The situation of Roma in 11 EU Member States-Survey results at a glance*, European Union Agency for Fundamental Rights 2012.

ανάπτυξη πιο συστηματικών και μακροπρόθεσμων μηχανισμών ελέγχου και αξιολόγησης, όπως έχει επισημάνει και ο ΣτΠ και υπογραμμίζει η ECRI³⁶.

Ισότητα των φύλων γενικά³⁷

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως τοποθετηθεί επί του ζητήματος της ισότητας των φύλων στην Ελλάδα κατά το διάστημα που καλύπτει η Έκθεση³⁸. Στο παρόν, σημειώνονται τα ακόλουθα:

O N 3896/2010

Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε καταρχήν την ψήφιση του Ν 3896/2010 «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις» και τη λήψη υπόψη σειρά παρατηρήσεων της.

Το ως άνω νομοθετικό κείμενο όμως δεν στερείται ατελειών. Επισημαίνεται αρχικά ότι δεν περιλαμβάνεται στο νόμο σαφής και σύμφωνος προς το δίκαιο ΕΕ ορισμός της **επαγγελματικής κατάρτισης** με αποτέλεσμα να μην εξυπηρετείται η ασφάλεια δικαίου, ενώ το άρθρο 19 «Θετικά μέτρα» δεν ανταποκρίνεται στις επιταγές του άρθρου 116 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο, κατά το γράμμα του και τη νομολογία του ΣτΕ, εισάγει υποχρέωση όλων των κρατικών οργάνων. Ειδικότερα, η συνταγματική αυτή διάταξη «*υποχρεώνει τον νομοθέτη, κοινό ή κανονιστικό, αλλά και τα λοιπά όργανα του Κράτους*», να λαβαίνουν, σε όλους τους τομείς, τα θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών που είναι «*πρόσφορα και αναγκαία*» προς «*επίτευξη του μέγιστου δυνατού θετικού αποτελέσματος*», για να μειωθούν οι ανισότητες, έως ότου εγκαθιδρυθεί πραγματική ισότητα των φύλων³⁹. Επίσης, το άρθρο 116 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζει ότι τα θετικά μέτρα πρέπει να

³⁶ ECRI, *Conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Greece subject to interim follow-up*, CRI(2012)47, 22.6.2012.

³⁷ Αν και οι όροι «ισότητα ως προς το φύλο» ή «έμφυλη ισότητα» μπορεί να θεωρηθούν πιο δόκιμοι, διατηρείται στο παρόν η χρήση του όρου «ισότητα των φύλων» για λόγους συνέχειας με προηγούμενα κείμενα της ΕΕΔΑ.

³⁸ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με το Σχέδιο Νόμου 'Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας'», *Ετήσια Έκθεση 2006*, σελ. 101 επ., «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης 'Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006'», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 89 επ., «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης 'Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006'», που ελήφθησαν υπόψη», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 148 επ., «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης 'Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις'», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 131 επ. και «Παρατηρήσεις επί της 7^{ης} Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (2005-2008) στην Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 136 επ.

³⁹ ΣτΕ 2831/2003, 2832-2833/2003, 3027-3028/2003, 3185, 3187-3189/2003 και 192/2004.

στοχεύουν σε εξάλειψη των «ανισοτήτων» (έννοια ευρύτερη από την έννοια των «διακρίσεων» που χρησιμοποιεί το άρθρο 19 Ν 3896/2010)⁴⁰.

Με την ευκαιρία του σχολιασμού νομοσχεδίου που στόχευε σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2002/73/ΕΚ, το οποίο έγινε Ν 3488/2006, η ΕΕΔΑ επισήμανε ότι δεν παρέχεται **αυτοτελές προσωπικό δικαίωμα γονικής άδειας** αμειβόμενης σε όλους τους εργαζόμενους και όλες τις εργαζόμενες⁴¹, ενώ το άρθρο 3 παρ. 4 σχετικά με την προστασία της μητρότητας δεν ανταποκρίνεται στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις επιταγές του άρθρου 21 παρ. 1 και 5 του Συντάγματος, ώστε να εγγυάται πιο αποτελεσματική προστασία της μητρότητας. Ιδίως στον ιδιωτικό τομέα, οι γυναίκες υφίστανται δυσμενή μεταχείριση ως προς την πρόσβαση σε απασχόληση και τους όρους εργασίας, όχι μόνο όταν είναι έγκυες ή λεχώνες, αλλά και όταν έχουν μικρά παιδιά, ή είναι έγγαμες και σε ηλικία τεκνοποιίας⁴².

⁴⁰ Βλ. όπως τόνισε η ΕΕΔΑ στη «Γνωμάτευση-Απόφαση της 17.12.2003 επί του Σχεδίου Νόμου για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», 2003: Το ελληνικό Σύνταγμα, με το άρθρ. 4, παρ. 2, κατοχυρώνει την ουσιαστική ισότητα των φύλων (ΣτΕ 1933/1998), κατά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 116 παρ. 2 που επέτρεπε αποκλίσεις και αντικαταστάθηκε με διάταξη που καθιερώνει τα θετικά μέτρα ως μέσο για την επίτευξη της ισότητας των φύλων και απαιτεί την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην Πράξη, ιδίως εις βάρος των γυναικών. Συνεπώς, καταργήθηκαν, αότου ισχύσε το αναθεωρημένο Σύνταγμα (18.4.2001), όλες οι διατάξεις που επέτρεπαν αποκλίσεις, μεταξύ των οποίων και του άρθρου 10 του Ν 1414/1984 για την εφαρμογή της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις, οποιαδήποτε δε διάταξη τυχόν εισαγάγει στο μέλλον αποκλίσεις θα είναι ανίσχυρη. Έτσι, ούτε ο Ν 3488/2006, που εφαρμόζει την Οδηγία 2002/73/ΕΚ ούτε ο Ν 3896/2010, που εφαρμόζει την Οδηγία 2006/54/ΕΚ, προβλέπουν αποκλίσεις από την ισότητα των φύλων στην απασχόληση. Άλλωστε, και οι δύο αυτές Οδηγίες επιτρέπουν τη θέσπιση ή διατήρηση εθνικών διατάξεων ευνοϊκότερων από τις δικές τους και απαγορεύουν τη μείωση του παρεχόμενου από την εθνική νομοθεσία επιπέδου προστασίας.» Εν πάση δε περιπτώσει, «κατά τις γενικώς κρατούσες αρχές στο Διεθνές και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, αλλά και τις ρητές διατάξεις των Οδηγιών, επικρατεί η διάταξη του άρθρου 116, παρ. 2, του ελληνικού Συντάγματος, ως περισσότερο προστατευτική της ισότητας».

⁴¹ Βλ. ιδίως ΕΕΔΑ, «Απόφαση σχετικά με τη συμφιλίωση οικογενειακού και επαγγελματικού βίου, ενόψει και της ενσωμάτωσης στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2002/73/ΕΚ», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 205 επ.

⁴² Η **προστασία της μητρότητας** αποκτά ιδιαίτερο βάρος και υπό το φως των παρατηρήσεων της Ειδικής έκθεσης του ΣτΠ 2012 για το «Φύλο και εργασιακές σχέσεις»: «Παρότι η ανεργία και η απασχόληση σε επισφαλείς μορφές εργασίας παραμένουν υψηλότερες στις γυναίκες, διαπιστώνεται πως εκείνες που βρίσκονται σε κατάσταση εγκυμοσύνης ή έχουν μόλις επιστρέψει από άδεια μητρότητας διατρέχουν μεγαλύτερους κινδύνους να υποστούν τα παραπάνω ενδεχόμενα. (...) Ακόμη και στο Δημόσιο η εγκυμοσύνη και η μητρότητα εξακολουθούν να έχουν αρνητικά επακόλουθα στην επαγγελματική ανέλιξη των γυναικών και στην ανά-ληψη εκ μέρους τους θέσεων ευθύνης. (...) Η λήψη αδειών μητρότητας, ανατροφής και επαπειλούμενης κύησης συχνά καταλογίζεται σε βάρος τους, ενώ επηρεάζεται η υπηρεσιακή τους εξέλιξη και η μισθολογική τους κατάσταση. Οι αρνητικές αυτές συνέπειες παρατηρούνται παρόλο που από την κοινοτική νομολογία διαφαίνεται η υποστήριξη της θέση ότι πρέπει να παρέχονται στις εργαζόμενες αντισταθμίσεις ικανά να εξισορροπούν τις επιπτώσεις που έχουν η μητρότητα και οι σχετικές με αυτήν άδειες στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους.» Μάλιστα, στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών εκφράζει τις ανησυχίες της για το γεγονός ότι η εφαρμογή των Ν 3896/2010 και 3996/2011 για την αντιμετώπιση των άδικων απολύσεων και την παράταση της περιόδου κατά την οποία οι εργαζόμενες μητέρες δεν μπορούν να απολυθούν μετά την άδεια μητρότητας σε 18 μήνες, έχει ως αποτέλεσμα να τους προσφέρονται θέσεις εργασίας με μειωμένα δικαιώματα. βλ. και Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, «Συνταξιοδότηση και εναρμόνιση οικογένειας και εργασίας», *ΕΔΚΑ* 2009, σελ. 753-785.

Τέλος, ο Ν 3488/2006, όπως και ο Ν 3896/2010 (συμμόρφωση προς Οδηγίες 2002/73/ΕΚ και 2006/54/ΕΚ, αντίστοιχα)⁴³ δεν εξασφαλίζουν **αποτελεσματική παροχή** δικαστικής προστασίας στις γυναίκες θύματα διακρίσεων, καθώς, μεταξύ άλλων, δεν προβλέπουν τη **νομιμοποίηση νομικών προσώπων και ενώσεων προσώπων** να ασκούν στο δικό τους όνομα τα δικαιώματα του θύματος διακρίσεων ενώπιον δικαστηρίων και άλλων αρχών.

Μια γενικότερη παρατήρηση που επαναλαμβάνει η ΕΕΔΑ με αφορμή όλα τα νομοσχέδια που αποσκοπούν σε συμμόρφωση προς Οδηγίες της ΕΕ σχετικές με την ισότητα των φύλων, είναι ότι οι δικονομικές διατάξεις που περιέχουν αυτές οι οδηγίες, ιδίως σχετικά με τη νομιμοποίηση νομικών προσώπων και ενώσεων προσώπων και το βάρος της απόδειξης, **δεν έχουν ενσωματωθεί στους δικονομικούς κώδικες**, με συνέπεια να είναι άγνωστοι σε δικαστές, δικηγόρους και ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Έτσι, η συμμόρφωση προς τις Οδηγίες είναι ανεπαρκής και αναποτελεσματική, αφού δεν εξασφαλίζει την απαιτούμενη **ασφάλεια δικαίου και διαφάνεια** που επιτρέπει στα θύματα των διακρίσεων να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους και να τα ασκούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και λοιπών αρμόδιων αρχών.

Εργασία και ισότητα των φύλων

Παρά την υιοθέτηση του Ν 3896/2010 και των μέτρων στα οποία αναφέρεται η Έκθεση, η **απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων λόγω της οξυνόμενης οικονομικής κρίσης και των διαδοχικών μέτρων λιτότητας** διαρκώς επιδεινώνουν τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθιστώντας τις ακόμα πιο ευάλωτες.

Λαμβάνοντας υπόψη και τις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁴⁴, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για την περιθωριοποίηση των γυναικών στην αγορά εργασίας όπως αυτή αντανακλάται στα **υψηλά ποσοστά ανεργίας των γυναικών** (31% έναντι 24% των ανδρών) και στην υπερεκπροσώπηση τους στις επισφαλείς μορφές εργασίας, καθώς και για τις αρνητικές συνέπειες που έχει γι' αυτές η **εφαρμογή πληθώρας διατάξεων για τα εργασιακά και ασφαλιστικά ζητήματα**.

Επίσης η **ανατροπή της ιεραρχίας των ΣΣΕ και η αποδυνάμωση των ΕΓΣΣΕ και των κλαδικών ΣΣΕ**, σε όφελος των επιχειρησιακών ΣΣΕ, θίγουν ιδιαίτερα τις γυναίκες κυρίως ως προς το ζήτημα των ίσων όρων αμοιβής για εργασία ίσης αξίας και συνακολουθία την έξαρση του χάσματος αμοιβών. Άλλωστε, το περιεχόμενο της ΕΓΣΣΕ δεν υπήρξε ποτέ μονοσήμαντα οικονομικό, αποτελώντας και ένα κορυφαίο εργαλείο προώθησης και προστασίας ενιαίων όρων αμοιβής και εργασίας για όλους τους εργαζόμενους στην ελληνική επικράτεια χωρίς διακρίσεις.

⁴³ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006"», διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/EEDA_YpErgasias_2006.54_2010.pdf και http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/paratiriseis_sx.Nomou_2006_54.pdf.

⁴⁴ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 28.

Ανησυχία προκαλεί επίσης και η διαρκής μείωση των (ήδη ανεπαρκών) **δομών φροντίδας** παιδιών και εξαρτώμενων ατόμων και άλλων κοινωνικών δομών που περιορίζει τις δυνατότητες απασχόλησης των γυναικών ή τις εγκλωβίζει σε θέσεις εργασίας με μειωμένα δικαιώματα, διαιωνίζοντας και τα στερεότυπα φύλου, αφού δεν ενθαρρύνεται παράλληλα με κίνητρα η εμπλοκή των ανδρών στην φροντίδα αυτή. Ο εναρμονισμός οικιακής και επαγγελματικής ζωής πρέπει να αφορά γυναίκες και άνδρες. Έξαρση των διακρίσεων, ιδιαίτερα των πολλαπλών (λόγω φύλου και φυλετικής ή/και εθνοτικής καταγωγής, ηλικίας κλπ.) παρατηρείται επίσης σε βάρος των γυναικών που απασχολούνται στο **πλαίσιο εργολαβικών αναθέσεων**, οι οποίες επιτείνονται σε περίπτωση συνδικαλιστικής δράσης τους⁴⁵.

Ειδικά για τον δημόσιο τομέα, η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη και την **Έκθεση της Υψηλού Επιπέδου Αποστολής της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2011**⁴⁶, τονίζει το γεγονός ότι οι 30.000 απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων καθώς και οι περικοπές στις συντάξεις για τους κάτω των 55 ετών, θίγει κατά πολύ περισσότερο τις γυναίκες, ειδικά αν ληφθεί υπόψη, για την τελευταία αυτή περίπτωση, ότι κατά το παρελθόν ήταν οι γυναίκες που θεμελιώναν δικαίωμα σύνταξης στην ηλικία των 50 αν είχαν καλύψει συγκεκριμένο αριθμό ετών προϋπηρεσίας και είχαν ακόμη ανήλικα τέκνα.

Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ επισημαίνει τις **«δυσανάλογες επιπτώσεις»** της κρίσης και των μέτρων λιτότητας στις γυναίκες και τη διεύρυνση του χάσματος αμοιβών σε βάρος των γυναικών. Επισημαίνει συγκεκριμένα ότι *«Οι συνδυασμένες συνέπειες της δημοσιονομικής κρίσης, της εξαπλούμενης άτυπης οικονομίας και της εφαρμογής μέτρων δομικής μεταρρύθμισης έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στη διαπραγματευτική δύναμη των γυναικών και προκαλούν υπερεκπροσώπηση τους σε επισφαλείς, χαμηλά αμειβόμενες εργασίες»*. Επικαλούμενη δε και το ΣτΠ, παρατηρεί ότι τα μέτρα περιορισμού της απασχόλησης, καθώς και η νέα κατάταξη των εργασιών και το ενιαίο μισθολόγιο (Ν. 4024/2011) που περιέκοψαν τις αμοιβές έως 50% θα πλήξουν σοβαρά τις γυναίκες, οι οποίες έχουν σημαντική παρουσία στο δημόσιο τομέα. Τις σοβαρές επιπτώσεις της κρίσης και των μέτρων λιτότητας στις γυναίκες επεσήμανε πρόσφατα και ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης⁴⁷.

Σε ό,τι αφορά τον ιδιωτικό τομέα, η ραγδαία αύξηση **των ελαστικών μορφών απασχόλησης** και η αντικατάσταση συμβάσεων αορίστου χρόνου με συμβάσεις ορισμένου χρόνου προκαλούν σημαντική μείωση των αμοιβών των γυναικών και υποβάθμιση των συνθηκών εργασίας τους, που καθίστανται ανασφαλείς. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ τονίζει ότι, κατά το ΣτΠ, οι

⁴⁵ ΕΕΔΑ, «Δικαιώματα των εργαζομένων και συνθήκες εργασίας στο πλαίσιο των εργολαβικών αναθέσεων», *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 69 επ.

⁴⁶ ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), παρ. 320-321, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

⁴⁷ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, *op. cit.*, σελ. 23 και *Protect women's rights during the crisis*, διαθέσιμο σε: <http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/protect-women-s-rights-during-the-crisis>.

ελαστικές μορφές, κυρίως η μερική και εκ περιτροπής απασχόληση, επιβάλλονται συχνότερα στις γυναίκες, ιδίως κατά την εγκυμοσύνη και μετά την άδεια μητρότητας, με μείωση της αμοιβής, ενώ αυξάνονται οι απολύσεις λόγω εγκυμοσύνης, μητρότητας και σεξουαλικής παρενόχλησης. Όπως τονίζει η Επιτροπή Εμπειρογνομώνων, «η ελαστικοποίηση της απασχόλησης έγινε χωρίς επαρκείς εγγυήσεις για τους πιο ευάλωτους ή οι εγγυήσεις του νόμου δεν είχαν αποτελεσματική εφαρμογή»⁴⁸.

Μάλιστα, όπως επίσης τονίζει η Επιτροπή Εμπειρογνομώνων της ΔΟΕ, καθώς η ανεργία, ιδίως των γυναικών και των νέων, εκτινάσσεται, πολλές γυναίκες προστίθενται στους «αποθαρρυσμένους» εργαζόμενους που δεν υπολογίζονται στις στατιστικές, ενώ «οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, σημαντική πηγή απασχόλησης γυναικών και νέων, κλείνουν μαζικά»⁴⁹.

Εξάλλου, όπως διαπιστώνουν η ΕΕΚΔ και άλλα ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα, οι αποφάσεις για τη δημοσιονομική προσαρμογή και τα μέτρα λιτότητας λαμβάνονται χωρίς πρότερη ούτε και μεταγενέστερη αξιολόγηση των επιπτώσεών τους⁵⁰.

Επίσης, «υπενθυμίζοντας ότι οι [ΣΣΕ] είναι κύριες πηγές καθορισμού των αμοιβών, η Επιτροπή Εμπειρογνομώνων της ΔΟΕ παραπέμπει στις παρατηρήσεις της για τη Σύμβαση 98 και ζητεί να έχει υπόψη η Κυβέρνηση ότι η **συλλογική διαπραγμάτευση** είναι σημαντικό μέσο θετικής αντιμετώπισης των ζητημάτων ισότητας αμοιβών, περιλαμβανομένων των έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου»⁵¹.

Άλλωστε, οι γυναίκες εξακολουθούν να διεκδικούν ίσες ευκαιρίες και ισότιμη επαγγελματική εξέλιξη σε **εργασιακά περιβάλλοντα του δημόσιου τομέα**, όπως είναι οι ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, για τα οποία τα στερεότυπα παραμένουν ενεργά.

Στις ως άνω παρατηρήσεις προστίθεται η ανάγκη **ενίσχυσης της Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ)**, και του **ΣτΠ**, ιδίως σε ό,τι αφορά τον ρόλο του στην εξωδικαστική διαμεσολάβηση - σε μία εποχή που και οι δύο φορείς έχουν υποστεί μεγάλες περικοπές του προϋπολογισμού τους, πολλώ δε

⁴⁸ Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951* (No. 100), Greece (Ratification: 1975), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054.

⁴⁹ *Ibidem*. Βλ. επίσης Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), *Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958* (No. 111) – Greece, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3084473.

⁵⁰ ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», 27.6.2013, *op. cit.*, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», 8.12.2011, *op. cit.* και «Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους», 10.6.2010, *op. cit.*

⁵¹ Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951* (No. 100), Greece (Ratification: 1975), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054. Βλ. και Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), *Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958* (No. 111) – Greece, *op. cit.*

μάλλον λόγω του συνεχώς αυξανόμενου αριθμού των εργαζομένων που αδυνατούν να προσφύγουν στα δικαστήρια για οικονομικούς λόγους.

Συνολικά, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται την ανησυχία του ΣτΠ⁵² για το ενδεχόμενο **να ακυρωθεί η όποια πρόοδος** είχε συντελεστεί τα προηγούμενα χρόνια σχετικά με την απασχόληση και την ισότητα των φύλων, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα τη μη αξιοποίηση πολύτιμων ανθρωπίνων πόρων, αλλά και την προσβολή του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας. Η ανεπάρκεια μέτρων πολιτικής για την ιδιαίτερα αυξημένη γυναικεία ανεργία, η μη ενθάρρυνση των ανδρών για την εμπλοκή τους στις λειτουργίες φροντίδας στο πλαίσιο της οικογένειας, το χάσμα αμοιβών γυναικών και ανδρών καθώς και η παρατηρούμενη «γυάλινη οροφή» στις γυναικείες εργασιακές διαδρομές, συνιστούν, εκτός των άλλων, και προβλήματα ιδιότητας του πολίτη, δικαιωμάτων και δημοκρατίας.

Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή

Η ΕΕΔΑ γενικά εκφράζει την ανησυχία της για την αρνητική περιρρέουσα ατμόσφαιρα του πολιτικού συστήματος που εμφανίζει ισχυρές αντιστάσεις στην αποδοχή της ισότιμης πολιτικής παρουσίας γυναικών σε όλες τις δομές πολιτικής εξουσίας. Τόσο τα πολιτικά κόμματα, με τις στρατηγικές ανάδειξης στελεχών και τις θέσεις στις οποίες κατά κανόνα τοποθετούν γυναίκες, όσο και ο γενικότερος **διάχυτος σεξισμός στη δημόσια ζωή**, αποτελούν εμπόδια για την άσκηση πολιτικών ρόλων από τις γυναίκες, με αποτέλεσμα η πολιτική ζωή να θεωρείται ένα κατεξοχόν ανδρικό πεδίο.

Ζητήματα οικογενειακού δικαίου

Σχετικά με την ισότητα των φύλων σε **ζητήματα οικογενειακού δικαίου** η ΕΕΔΑ τονίζει τις παρατηρήσεις της σχετικά με τα εξής: α) *Επώνυμο συζύγων*: Το άρθρο 1388 ΑΚ, που προβλέπει ότι η γυναίκα διατηρεί το επώνυμό της μετά το γάμο, τροποποιήθηκε ώστε «[μ]ε συμφωνία των συζύγων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμό του το επώνυμο του άλλου» (άρθρο 28 Ν 3719/2008), με αποτέλεσμα η ρύθμιση αυτή να ανατρέπει τη συνέχιση της ταυτότητας της γυναίκας, μέσω των διαδοχικών αλλαγών επωνύμου, και συνεπώς είναι ασύμβατη με την αρχή της ισότητας των φύλων⁵³. β) *Γονική μέριμνα τέκνων εκτός γάμου*: Παρά την πρόταση της ΕΕΔΑ να μη θιγεί το άρθρο 1515 ΑΚ περί γονικής μέριμνας των εκτός γάμου τέκνων, ο Ν 3719/2008 αφήρεσε την προϋπόθεση συμφωνίας της μητέρας προκειμένου να ανατεθεί δικαστικά στον πατέρα που έχει αναγνωρίσει το τέκνο η άσκηση της γονικής μέριμνας ή τμήματός της. γ) *Εγκυρότητα γάμου*: Η ΕΕΔΑ έχει προτείνει να τροποποιηθεί το άρθρο 1350 παρ. 2 ΑΚ, που επιτρέπει την, κατόπιν δικαστικής απόφασης, τέλεση γάμου σε κατώτερη ηλικία, εφόσον αυτό επιβάλλεται από σπουδαίο λόγο, και να τεθεί για τέτοιες περιπτώσεις ως ελάχιστο όριο το 16^ο έτος.

⁵² ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση 2012: «Φύλο και εργασιακές σχέσεις»*, διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/1leidikes-fylo--2.pdf>.

⁵³ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου «Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 56 επ.

Ουσιαστική ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)

Ευρύτερα, η ΕΕΔΑ καλεί σε αντιμετώπιση σεξιστικών συμπεριφορών και **στερεοτύπων** ως προς τους ρόλους και τις ευθύνες γυναικών και ανδρών στην οικογένεια και την κοινωνία αλλά και σε αποτελεσματική **ενσωμάτωση της αρχής της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)**.

Προς την κατεύθυνση αυτή, η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την ανάγκη προσαρμογής φορολογικών διατάξεων με σκοπό τη διασφάλιση της ισότητας των δύο φύλων κατά τη φορολόγηση της οικογένειας. Σημειώνοντας και τις σχετικές προτάσεις του ΣτΠ, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη υιοθέτησης νομοθετικής ρύθμισης για να παρέχεται η δυνατότητα στους συζύγους να υποβάλουν χωριστές φορολογικές δηλώσεις⁵⁴. Αλλά ακόμα και στην περίπτωση κοινής φορολογικής δήλωσης, προτείνεται η θέσπιση αυτοτελούς φορολογικής υποχρέωσης των συζύγων και χωριστή εκκαθάριση του φόρου τους με την κατάργηση του άρθρου 61, παρ. 2, του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος. Κατά τον τρόπο αυτό, όλοι οι έγγαμοι φορολογούμενοι θα υπάγονται στη γενική υποχρέωση υποβολής φορολογικής δήλωσης, σύμφωνα με το νόμο, η κοινή δήλωση θα υπογράφεται και από τους δύο φορολογούμενους και η εκκαθάριση καθώς και κατά συνέπεια, η επιστροφή του φόρου θα γίνεται κατά κανόνα επίσης χωριστά για κάθε σύζυγο και στο όνομά του⁵⁵.

Τέλος, η ΕΕΔΑ σημειώνει τη σύσταση νομοπαρασκευαστικής επιτροπής για την κατάρτιση νομοσχεδίου με αντικείμενο την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας, και χαιρετίζει την υιοθέτηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013 της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων. Λαμβάνοντας όμως υπόψη και τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵⁶ του ΟΗΕ, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για τις περικοπές στον προϋπολογισμό της ως άνω Γραμματείας, με αποτέλεσμα να τίθεται σε κίνδυνο η αυτοτέλειά της, καθώς και για το γεγονός ότι η Εθνική Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Αντρών και Γυναικών μένει ανενεργή από το 2008.

Βία κατά των γυναικών

Η ΕΕΔΑ επισημαίνοντας γενικά την ευρύτητα του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών εστιάζει τις παρατηρήσεις της στην ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών και επισημαίνει τα εξής:

(α) Σε σχέση με το **νομοθετικό πλαίσιο**, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την υιοθέτηση του Ν 3500/2006, ο οποίος μεταξύ άλλων ποινικοποιεί και το βιασμό εντός του γάμου. Η Επιτροπή είχε εκφράσει συγκεκριμένα την ανησυχία της για τη μη τιμώρησή του.

⁵⁴ ΣτΠ, *Ενσωμάτωση προτάσεων του Συνηγόρου του πολίτη στην πρόσφατη φορολογική μεταρρύθμιση*, Οκτώβριος 2010.

⁵⁵ ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση, Προτάσεις χαμηλού δημοσιονομικού κόστους*, Δεκέμβριος 2012.

⁵⁶ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 12.

Ωστόσο, και παρά τις παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ⁵⁷, ο νόμος δεν προέβη σε συνολική ρύθμιση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας καθώς ούτε θίγει την ουσία του ούτε πλήττει τα αίτια του. Όπως άλλωστε επισημαίνει και η ίδια η Έκθεση αλλά και όπως προκύπτει και από τις πλέον πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις για την Ελλάδα της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵⁸ και της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων⁵⁹, το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος των γυναικών δεν εκλείπει.

Μάλιστα, γενικά, παρά τον μεγάλο αριθμό περιστατικών βίας κατά των γυναικών, **μειωμένος παραμένει ο αριθμός δίωξης και τιμωρίας των θυτών**. Ιδίως, η Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων καλεί σε τροποποίηση του άρθρου 137Α ΠΚ, ώστε ο βιασμός και λοιπές μορφές σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών να προβλέπονται ρητά ως **μορφή βασανιστηρίου** κι όχι απλώς ως «σοβαρή προσβολή της γενετησίας αξιοπρέπειας».

Τέλος, και σχετικά με το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο, σημειώνουμε την υπογραφή από την Ελλάδα της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, στις 15 Μαΐου 2001, της οποίας όμως απαιτείται και η επικύρωση.

(β) Η γενικότερη αφύπνιση επί του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας παραμένει μία ανοικτή πρόκληση για την Ελλάδα. Εμπόδιο σε αυτήν στέκεται η διαίωσιση **πατριαρχικών συμπεριφορών και βαθειά ριζωμένων στερεοτύπων** σχετικά με τον ρόλο και τις ευθύνες των γυναικών και των αντρών, καθώς και πρακτικών που δημιουργούν διακρίσεις. Ειδικά η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία κρατικών μέτρων με σκοπό την εξάλειψη των στερεοτύπων και των αρνητικών παραδοσιακών αρχών και πρακτικών.

Προβληματισμό προκαλεί άλλωστε και η απουσία **μελετών** για τη διάσταση των φαινομένων βίας και των βαθύτερων αιτίων της καθώς και **στατιστικών στοιχείων** σχετικά με την βία κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένης της ενδοοικογενειακής, με έμφαση στο φύλο, την ηλικία, τη μειονοτική/εθνοτική κατάσταση και τη σχέση μεταξύ θύματος και θύτη.

(γ) Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τα μέτρα προστασίας των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας που εντάσσονται στο «Εθνικό Σχέδιο για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας κατά των Γυναικών 2009-2013», επισημαίνει όμως ταυτόχρονα ότι η **αποτελεσματική πρόσβαση στην δικαιοσύνη** δεν εξασφαλίζεται πάντα στις γυναίκες θύματα. Ενώ εκφράζει την ικανοποίησή της για την υιοθέτηση του Ν 4055/2012 με τον οποίο καταργείται η υποχρέωση καταβολής παραβόλου για την υποβολή έγκλησης για τα εγκλήματα ενδοοικογενειακής βίας, η ΕΕΔΑ τονίζει ότι το υψηλό κόστος

⁵⁷ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νομοσχεδίου ‘Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας’», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 231 επ.

⁵⁸ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 10 και 20-21.

⁵⁹ Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 23.

διεξαγωγής των δικών και η άγνοια των δικαιωμάτων τους και των τρόπων προάσπισής τους από τις ίδιες τις γυναίκες συνεχίζουν να αποτελούν εμπόδιο στη διεκδίκηση της προστασίας τους.

Κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μεταναστών και μέτρα προαγωγής της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης (παρ. 12 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Επιχείρηση «Ξένιος Ζεύς»

Η ΕΕΔΑ κρίνει επιτακτική την ανάγκη να διατυπώσει τις αμφιβολίες της για το περιεχόμενο της Επιχείρησης Ξένιος Ζεύς και τις μεθόδους των αστυνομικών στις επιχειρήσεις για την εξακρίβωση της νομιμότητας των μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, σημειώνει ότι «από τις 4 Αυγούστου 2012, όταν εγκαινιάστηκε η επιχείρηση Ξένιος Ζεύς, έως τις 22 Φεβρουαρίου 2013, όταν η ΕΛΑΣ έπαψε να δημοσιοποιεί στοιχεία για τις προσαγωγές στο πλαίσιο του Ξένιου Δία, [προφανώς εξαιτίας της χαώδους αναλογίας προσαγωγών-συλλήψεων], η αστυνομία είχε σταματήσει στους δρόμους της Αθήνας και προσαγάγει σε αστυνομικά τμήματα για έλεγχο στοιχείων 85.000 περίπου αλλοδαπούς. Από αυτούς, μόνο οι 4.811 – δηλαδή το 6% – ήταν παράτυποι μετανάστες»⁶⁰. Οι αξιωματικοί της ΕΛΑΣ, βασιζόμενοι στη μείωση των δεικτών εγκληματικότητας, την αύξηση της κυκλοφορίας των πεζών στο κέντρο της Αθήνας και την ύπαρξη ακριβέστερων στατιστικών δεδομένων για τη μετανάστευση στην Αθήνα, διακήρυτταν την επιτυχή έκβαση της επιχείρησης. Δεν είναι σαφές ωστόσο, όπως άλλωστε τονίζει και η Έκθεση του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο *Ανεπιθύμητοι επισκέπτες: καταχρηστικές πρακτικές της Ελληνικής Αστυνομίας κατά των μεταναστών στην Αθήνα*, εάν τα θετικά αυτά αποτελέσματα οφείλονται πράγματι στην αποτελεσματικότερη αστυνόμευση της πραγματικής παραβατικής συμπεριφοράς ή, εάν αντίθετα, πρόκειται για το προϊόν της αδιάκριτης διενέργειας ελέγχων εξακρίβωσης στοιχείων ταυτότητας⁶¹.

Η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα αξιοποίησης κάθε δυνατότητας και μέσου προκειμένου να ενισχυθεί – ή και αποκατασταθεί σε ορισμένες περιπτώσεις – το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών, ωστόσο εκφράζει τις αμφιβολίες της για το εύρος και την ένταση των «επιχειρήσεων σκούπα» της αστυνομίας, που όχι μόνο εγείρουν σοβαρές ανησυχίες για την αναλογία μεταξύ των μεθόδων που χρησιμοποιούνται και το υποτιθέμενο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αναμφισβήτητα ενέχουν εγγενώς το στοιχείο του ρατσισμού, δεδομένου του στιγματισμού των ανθρώπων με κριτήριο το χρώμα, τη φυλή ή τη θρησκεία τους⁶². Υπέρ του επιχειρήματος αυτού συνηγορεί η διαπίστωση ότι το 94% όσων ελέγχθηκαν ήταν νόμιμοι μετανάστες ή πρόσφυγες,

⁶⁰ Human Rights Watch (HRW), *Unwelcome Guests. Greek Police Abuses of Migrants in Athens*, June 2013, σελ. 1.

⁶¹ Στους πρώτους έξι μήνες λειτουργίας της «επιχείρησης σκούπα» (4.8.2012 έως 6.2.2013), συνελήφθησαν μόλις 59 άτομα (αλλοδαποί και ημεδαποί) για τέλεση εγκληματικών πράξεων, αριθμός που μάλλον καταρρίπτει το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι ο Ξένιος Ζεύς συνέβαλε στη μείωση της εγκληματικότητας στην Αθήνα. *Idem*, σελ. 6, 15-16.

⁶² Σχετικά βλ. Διεθνής Αμνηστία, *Σύνορα της Ευρώπης. Καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία*, Ιούλιος 2013, σελ. 17-18, διαθέσιμο σε: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR25/008/2013/en/0f87cce1-d5c1-4819-bf81-d6cf5e9bdf3a/eur250082013el.pdf>.

γεγονός που δεν εμπόδισε την προσαγωγή τους στα αστυνομικά τμήματα ή στο Αλλοδαπών για πολύωρη εξακρίβωση⁶³.

Άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους

Η ΕΕΔΑ είχε εκφράσει την έντονη ανησυχία της για την τροπολογία του άρθρου 19 του Σ/Ν «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης» (που έγινε ο Ν 4251/2014), επισημαίνοντας ότι παραβιάζει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ιδίως το τεκμήριο αθωότητας και τα δικαιώματα πρόσβασης στη Δικαιοσύνη και ίσης ποινικής μεταχείρισης⁶⁴. Την έντονη ανησυχία του είχε επίσης εκφράσει και ο Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης⁶⁵.

Ειδικότερα, το άρθρο αυτό αφορούσε στη «χορήγηση και ανανέωση αδειών διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους» κατ' εφαρμογή των σχετικών επιταγών του Συντάγματος και του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου. Μεταξύ των ατόμων για τα οποία προβλεπόταν χορήγηση άδειας διαμονής για λόγους ανθρωπιστικούς, περιλαμβάνονταν και πολίτες τρίτων χωρών που ήταν θύματα και ουσιώδεις μάρτυρες κακουργημάτων και άλλων σοβαρών εγκληματικών ή ρατσιστικών πράξεων, εφόσον έχει ασκηθεί γι' αυτές ποινική δίωξη και μέχρι να εκδοθεί τελεσίδικη δικαστική απόφαση. Με τροπολογία, όμως, στο άρθρο 19, η οποία κατατέθηκε στη Βουλή κατά τη διαδικασία ψήφισης του εν λόγω Σ/Ν, προβλέφθηκε ότι «αν όργανο του κράτους καταγγεληθεί ψευδώς για οποιοδήποτε από τα ανωτέρω αδικήματα και η ψευδής καταγγελία τεκμηριωθεί μετά τη σχετική προκαταρκτική εξέταση με τη θέση της δικογραφίας στο αρχείο, ο καταγγέλλων δικάζεται για τα προβλεπόμενα στο ενδέκατο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα αδικήματα με την αυτόφωρη διαδικασία. Ως παρεπόμενη ποινή, στην περίπτωση αυτή δύναται να επιβληθεί η απέλαση, άλλως ακολουθείται η διαδικασία της διοικητικής απέλασης».

Τελικά, το άρθρο 19 του Σ/Ν «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης» αποσύρθηκε στο σύνολό του κατά τη νομοθετική διαδικασία ενώπιον της Βουλής. Τα σχετικά με την προστασία θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων ζητήματα ρυθμίστηκαν αργότερα δια της ΚΥΑ 30651/2014 (ΦΕΚ Β' 1453/5.6.2014) «Καθορισμός κατηγορίας άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, καθώς και του τύπου, της διαδικασίας και των ειδικότερων προϋποθέσεων χορήγησής της», για να ενταχθούν τελικά, με το άρθρο 4, παρ. 2, του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο «Ένσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό

⁶³ *Idem*, σελ. 16.

⁶⁴ ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου - 24 Μαρτίου 2014, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/DT.Arthro19.pdf.

⁶⁵ Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, *Δημόσια δήλωση*, διαθέσιμη σε: <http://on.fb.me/1gphOxQ>.

την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις» (περ. 1 και 2) στον Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (Ν 4251/2014). Πρόκειται για το νέο άρθρο «19 Α΄» που περιλαμβάνει σχεδόν αυτούσιες τις διατάξεις του άρθρου 1 της ως άνω ΚΥΑ 30651/2014, ρυθμίζοντας το καθεστώς χορήγησης και ανανέωσης άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους⁶⁶.

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη **νομοθετική κατοχύρωση της προστασίας θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων** (άρθρο 4, παρ. 2 περ. 1β, του Σ/Ν), τονίζει ότι, εκτός από την ασφάλεια δικαίου, η κωδικοποίηση της νομοθεσίας **εξασφαλίζει στην προστασία θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων το νομικό κύρος που της αρμόζει**.

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να επισημάνει για ακόμη μία φορά ότι είναι αναγκαίο η Πολιτεία να εκφράζει με σαφήνεια την αναγκαιότητα της καταπολέμησης των ρατσιστικών εγκλημάτων και να εξαντλεί τα περιθώρια ρύθμισής της δια της νομοθετικής οδού, ιδίως σε μια περίοδο ύφεσης κατά την οποία διαφαίνεται επάνοδος των εγκλημάτων που τελούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, θρησκείας, χρώματος, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου⁶⁷.

Η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους δεν είναι εφικτή χωρίς την παροχή εγγυήσεων για τη δυνατότητα καταγγελίας τους. Οι διατάξεις περί προστασίας αλλοδαπών θυμάτων που το ανωτέρω αναφερόμενο Σ/Ν εντάσσει στον Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης, θεσπίζοντας ένα ειδικό καθεστώς άδειας παραμονής για τα θύματα και τους ουσιώδεις μάρτυρες για το διάστημα που είναι αναγκαίο για τη δίωξη και καταδίκη των δραστών, αποτελεί ένα θετικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ταυτόχρονα την **ανάγκη ενίσχυσης του ως άνω νομοθετικού πλαισίου** ώστε να προβλεφθεί και α) αποχή από τη δίωξη για παράνομη είσοδο και β) απαγόρευση της σύλληψης και της διοικητικής κράτησης του καταγγέλλοντος μάρτυρα για το διάστημα που μεσολαβεί από την καταγγελία έως την έκδοση της ειδικής εισαγγελικής πράξης, ώστε τα θύματα αφενός να μην αντιμετωπίζουν τις συνέπειες μία τέτοιας ποινικής διαδικασίας και της ενδεχόμενης δευτερογενούς θυματοποίησης όταν προσέρχονται στις αρχές για να καταγγείλουν και αφετέρου να ενθαρρύνονται να προβούν στις σχετικές καταγγελίες⁶⁸.

⁶⁶ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο ‘Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις’», 11.12.2014, *Ετήσια Έκθεση 2014*, προς δημοσίευση.

⁶⁷ Βλ. και Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, διαθέσιμη σε: <http://rvmn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013final.pdf>.

⁶⁸ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Δελτίο τύπου σχετικά με τις πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων, 6.10.2014, διαθέσιμο σε: <http://rvmn.org/2014/10/447/>.

Συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλοδαπών εργαζομένων

Στο ίδιο πλαίσιο, με το από 29 Απριλίου 2013 Δελτίο Τύπου σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλοδαπών εργαζομένων κα την ευθύνη της Πολιτείας για τη βάνουση εκμετάλλευση συνανθρώπων μας, η ΕΕΔΑ εξέφρασε τον αποτροπιασμό της για την άνανδρη επίθεση μπράβων της εργοδοσίας κατά αλλοδαπών εργαζομένων, στη Μανωλάδα, εκφράζοντας την ελπίδα ότι η τιμωρία των εμπλεκόμενων θα είναι έγκαιρη, παραδειγματική και αποτελεσματική⁶⁹.

Οι καταστάσεις βαριάς προσβολής της αρχής του Κράτους Δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που εκμηδενίζουν την ανθρώπινη αξία, κλονίζουν την κοινωνική συνοχή και υποβαθμίζουν τον πολιτισμό μας, έχουν επανειλημμένα και από καιρό καταγγελλεί από τα μέσα ενημέρωσης. Ο ΣτΠ ζήτησε το 2008 παρέμβαση των αρμόδιων αρχών, το ΣΕΠΕ ανταποκρίθηκε τότε αμέσως, αλλά κατόπιν οι έλεγχοι ατόνησαν.

Η βάνουση και εξευτελιστική αυτή μεταχείριση παραβιάζει κατάφωρα κανόνες του Συντάγματος και του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου, που δεσμεύουν όλα τα κρατικά όργανα και κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία ανήκουν σε κάθε άνθρωπο, χωρίς καμιά διάκριση. Οι κανόνες αυτοί απαιτούν σεβασμό και προστασία της αξίας κάθε ανθρώπου, της ζωής και της σωματικής ακεραιότητάς του, απαγορεύουν τη δουλεία και κάθε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση καθώς και τη σωματεμπορία, επιβάλλουν δίκαιες και αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και διαβίωσης, ισότητα αμοιβών, κοινωνική ασφάλιση και αρωγή και προστασία της υγείας.

Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκηση όλων των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Όχι μόνο να μην τα θίγουν με δικές τους ενέργειες ή παραλείψεις, αλλά και να λαμβάνουν έγκαιρα και αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη και καταστολή κάθε παραβίασής τους από ιδιώτες. Δυστυχώς, δεν ανταποκρίνονται πάντα σε αυτή την υποχρέωσή τους.

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα υποβάλει προτάσεις για την προστασία των πιο πάνω δικαιωμάτων⁷⁰. Σε κάθε ευκαιρία, δε, τονίζει ότι η ύφεση και η κρίση δεν πρέπει να οδηγήσουν στην αποδιοργάνωση και αδράνεια των ελεγκτικών μηχανισμών και καλεί όλα τα κρατικά όργανα να εκπληρώσουν, χωρίς αναβολή, τις υποχρεώσεις τους. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΔΔΑ έχει την πεποίθηση ότι:

⁶⁹ ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλοδαπών εργαζομένων κα την ευθύνη της Πολιτείας για τη βάνουση εκμετάλλευση συνανθρώπων μας, 29 Απριλίου 2013, *Ετήσια Έκθεση 2012-2013*.

⁷⁰ Βλ. π.χ. για το δικαίωμα των μεταναστών στην υγεία (2007), την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2008), τη βάνουση και εξευτελιστική μεταχείριση οροθετικών γυναικών (2012), παρατηρήσεις στο σχέδιο ελληνικής έκθεσης στην Επιτροπή των Η.Ε. κατά των βασανιστηρίων (2009), παρατηρήσεις στην 7^η ελληνική έκθεση στην Επιτροπή των ΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (2010). Διαθέσιμα σε: www.nchr.gr.

- τα ελεγκτικά όργανα, όπως το ΣΕΠΕ (που αποδέχτηκε την ευθύνη του από το 2008 και τώρα επισκέφτηκε την περιοχή), η Υπηρεσία Ελέγχου Ανασφάλιστης Εργασίας του ΙΚΑ και τα όργανα του ΟΓΑ, πρέπει να προβαίνουν σε τακτικούς και απροειδοποίητους ελέγχους,
- η Κυβέρνηση και η Βουλή οφείλουν να ενισχύσουν τη στελέχωση, την υλικοτεχνική υποδομή και τη διαρκή επιμόρφωση του ΣΕΠΕ, χωρίς περιορισμούς,
- οι υπηρεσίες δίωξης σωματεμπορίας της ΕΛ.ΑΣ πρέπει να εμπλακούν ενεργά,
- κάθε αρμόδιο όργανο οφείλει να εξασφαλίσει στα θύματα, όπως απαιτούν το Σύνταγμα, οι διεθνείς συμβάσεις και το δίκαιο της ΕΕ (ιδίως ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, η Οδηγία 2009/52 την οποία μετέφερε ο Ν 4052/2012, καθώς και άλλες συναφείς Οδηγίες), ιδίως:
 - νόμιμη διαμονή και δυνατότητα εργασίας στην Ελλάδα, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και αποζημίωση για κάθε υλική και ηθική ζημία που υπέστησαν,
 - πλήρη, και αναδρομική, ικανοποίηση όλων των εργασιακών, ασφαλιστικών και λοιπών δικαιωμάτων τους, και κατοχύρωσή τους για το μέλλον, χωρίς διάκριση σε σχέση με τους έλληνες εργαζόμενους.

Προστασία προσφύγων και αιτούντων άσυλο – Συνθήκες κράτησης – Αλλοδαποί εν αναμονή απέλασης (παρ. 12 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Μεταρρύθμιση συστήματος Ασύλου

Αναφορικά με το Αναθεωρημένο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου και τη διαχείριση της μετανάστευσης, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τις πολύ σημαντικές πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις⁷¹ και διατυπώνει την ευχή να συμβάλουν στην επίλυση καίριων ζητημάτων σχετικών με την πολιτική ασύλου που ταλανίζουν τη Χώρα την τελευταία δεκαετία.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ιδιαίτερη ικανοποίησή της για την έναρξη της λειτουργίας της νέας αυτόνομης Υπηρεσίας Ασύλου (α΄ βαθμός) και της Αρχής Προσφυγών (β΄ βαθμός). Στη στελέχωση, άλλωστε, αυτής της δεύτερης συνέβαλε και η ΕΕΔΑ. Και οι δύο υπηρεσίες αποτελούν μέρους του Αναθεωρημένου Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου και τη διαχείριση της μετανάστευσης. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι πρόκειται για ένα πρώτο θετικό βήμα που σηματοδοτεί μια ιδιαίτερα θετική εξέλιξη στην αντιμετώπιση του προσφυγικού

⁷¹ Ενδεικτικά αναφέρονται το ΠΔ 141/2013 (ΦΕΚ Α΄ 226/21.10.2013) «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2011 (L 337) σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση και το καθεστώς των αλλοδαπών ή των ανιθαγενών ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (αναδιατύπωση), το ΠΔ 113/2013 (ΦΕΚ Α΄ 146/14.6.2013) «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου "σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα" (L 326/13.12.2005) και άλλες διατάξεις», καθώς επίσης και το «παράγωγο του Ν 3907/2011 δίκαιο».

ζητήματος στη Χώρα μας και επισημαίνει ότι, στην εξέταση αιτημάτων διεθνούς προστασίας, η ταχύτητα και η αποτελεσματικότητα έχουν βαρύνουσα σημασία για τη διασφάλιση της επιτυχίας της αναμόρφωσης του συστήματος παροχής ασύλου στην Ελλάδα. Δίνει, παρόλα αυτά, έμφαση στην ανάγκη για σεβασμό των αρχών της ανεξάρτητης και αμερόληπτης διαδικασίας αναγνώρισης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας και εκφράζει την ευχή ο διαρκής στόχος της ταχύτητας και της αποτελεσματικότητας να μη λειτουργήσει σε βάρος της εύρυθμης και ομαλής λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου.

Συνδρομή της ΕΕΔΑ στη στελέχωση και λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων. Για το σκοπό αυτό επίσης, εκδήλωσε εμπράκτως την ενεργό υποστήριξή της στην νέα Υπηρεσία Ασύλου και συμμετείχε ενεργά στις από τον νόμο προβλεπόμενες διαδικασίες, εκφράζοντας έτσι την εμπιστοσύνη της ειδικότερα στο έργο της Αρχής Προσφυγών.

Το διαρκές αυτό ενδιαφέρον που έχει επιδείξει η ΕΕΔΑ, ως συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, για θέματα που άπτονται της προστασίας των αλλοδαπών και, ειδικότερα, της διαδικασίας παροχής διεθνούς προστασίας, αναγνωρίστηκε από το νομοθέτη μέσω της θεσμικής κατοχύρωσης της συνδρομής της στη στελέχωση και λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών τόσο της νέας Αρχής Προσφυγών, όσο και των Επιτροπών που έχουν συσταθεί δυνάμει του ΠΔ 114/2010.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 3, παρ. 3, του Ν 3907/2011 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής», ο πρόεδρος και το τρίτο μέλος των τριμελών Επιτροπών Προσφυγών που συστάθηκαν και λειτουργούν στα πλαίσια της νέας Αρχής Προσφυγών, καθώς και οι αναπληρωτές τους επιλέγονται από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται από την ΕΕΔΑ, σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας της. Ανάλογη είναι και η πρόβλεψη του άρθρου 26 του ΠΔ 114 (ΦΕΚ Α΄ 195) για τη «διαδικασία αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας», δυνάμει της οποίας η επιλογή των νομικών – καθώς και των αναπληρωτών τους – με εξειδίκευση στο προσφυγικό δίκαιο ή το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι οποίοι απαρτίζουν τις Επιτροπές Προσφυγών που λειτουργούν στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, γίνεται από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται με ευθύνη της ΕΕΔΑ.

Δυστυχώς, οι πρόσφατες ενέργειες εκ μέρους του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη έχουν κλονίσει σοβαρά την εμπιστοσύνη της ΕΕΔΑ στις νέες Επιτροπές Προσφυγών. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που οδήγησε την ΕΕΔΑ να προβεί στην από 9 Οκτωβρίου 2014 δημόσια δήλωσή της, προκειμένου να εκφράσει την έντονη ανησυχία της σχετικά με τις σοβαρότατες και πολυεπίπεδες επιπτώσεις από τα προφανή ζητήματα νομιμότητας που εγείρει η

πρόσφατη διαδικασία συγκρότησης των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907/2011, όπως τροποποιήθηκε από το Ν 4249/2014.

Βάσει του νόμου αυτού, η ΕΕΔΑ κλήθηκε από το αρμόδιο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και κατήρτισε εμπρόθεσμα κατάλογο υποδεικνυομένων προσώπων για 8 Επιτροπές Προσφυγών, όπως της ζητήθηκε, κατόπιν σχετικής διαδικασίας επιλογής που διενήργησε Επιτροπή Κρίσης αποτελούμενη από Μέλη της ΕΕΔΑ εγνωσμένου κύρους. Ύστερα από ανατιολόγητη πολύμηνη καθυστέρηση, κατά τη διάρκεια της οποίας δεν υφίστατο 2^{ος} βαθμός διεθνούς προστασίας, και χωρίς ουδεμία επίσημη και αρμόδια ενημέρωση της ΕΕΔΑ, δημοσιεύθηκε η Υπουργική Απόφαση 9541/25.9.2014 (ΦΕΚ ΥΟΔΔ 583/25.9.2014), από την οποία προκύπτουν τα εξής: πρώτον, οι Επιτροπές συγκροτήθηκαν με τη συμμετοχή προσώπων που δεν περιλαμβάνονταν στον κατάλογο που εμπρόθεσμα υπέβαλε η ΕΕΔΑ. Δεύτερον, ο αριθμός των Επιτροπών Προσφυγών είχε αυξηθεί κατά 2, χωρίς ουδέποτε να ζητηθεί η από τον νόμο προβλεπόμενη συνδρομή της ΕΕΔΑ στην υπόδειξη Προέδρων και μελών προκειμένου αυτές να έχουν νόμιμη συγκρότηση. Επισημαίνεται πως στις δυο μόνο περιπτώσεις (παρέλευση άπρακτης της προθεσμίας αποστολής του καταλόγου ή αδυναμία συμπλήρωσης του καταλόγου) που, σύμφωνα με το νόμο, μπορούν να επιλαμβάνονται της επιλογής η Αρχή Προσφυγών ή απευθείας ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, οφείλουν να τηρούνται υποχρεωτικά για την επιλογή τα ίδια κριτήρια που εφαρμόζει η ΕΕΔΑ, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων διεθνούς προστασίας.

Εν προκειμένω όμως, δε συνέτρεχαν οι προαναφερθείσες εξαιρετικές προϋποθέσεις συνέχισης της διαδικασίας χωρίς τη συμμετοχή της ΕΕΔΑ. Φαίνεται συνεπώς ότι το Υπουργείο υπερέβη τα όρια της κατά νόμο αρμοδιότητάς του, ασκώντας απεριόριστη διακριτική ευχέρεια και ακολουθώντας διαδικασία που γεννά σοβαρά ερωτήματα για την λειτουργική και ουσιαστική ανεξαρτησία των Επιτροπών Προσφυγών. Σημειώνεται πως η από τον νόμο προβλεπόμενη συμμετοχή τόσο της ΕΕΔΑ όσο και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στη συγκρότηση αυτών των Επιτροπών σκοπό έχει ακριβώς την αποφυγή τέτοιων φαινομένων.

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου για τα ζητήματα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα συνεχίσει να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της διεθνούς προστασίας.

Πρόσβαση στο άσυλο

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, στο ζήτημα της πρόσβασης στο άσυλο στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, σύμφωνα με έκθεση της γερμανικής ΜΚΟ Pro Asyl, που βασίζεται σε συνεντεύξεις ενενήντα (90) προσφύγων που έφτασαν στην ελληνική επικράτεια από τη Συρία, το Αφγανιστάν, τη Σομαλία και την Ερυθραία, αυτή παραμένει προβληματική και εξακολουθεί να προσκρούει σε σημαντικά εμπόδια. Ειδικότερα, η Έκθεση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις συνέπειες

του κλεισίματος των χερσαίων συνόρων στην περιοχή του Έβρου και τη συνεπακόλουθη, από τον Αύγουστο του 2012, μετατόπιση των διόδων μετανάστευσης στο Αιγαίο⁷².

Μία κατάσταση την οποία σε καμία περίπτωση δε φιλοδοξεί να βελτιώσει ο νέος Κανονισμός 604/2013 της 26^{ης} Ιουνίου 2013 («Δουβλίνο III»)⁷³, που αναδιατυπώνει τον Κανονισμό 343/2003 (γνωστό και ως «Δουβλίνο II»). Παρ' όλες τις εκκλήσεις του Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Μεταναστών για μια πιο δίκαιη κατανομή των ευθυνών στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι επιφορτισμένη με τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της Ευρώπης. Η αθρόα αύξηση των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο στην ελληνική Επικράτεια, όπως πολύ χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην από 18 Απριλίου 2013 Εισήγηση του François Crépeau, συνιστά κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα της ευρωπαϊκής νομοθετικής πολιτικής. Ο νέος Κανονισμός, διατηρώντας αναλλοίωτα τα βασικά κριτήρια προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας, εξακολουθεί να «υπερφορτώνει κατά τρόπο αντιπαραγωγικό το ελληνικό σύστημα ασύλου»⁷⁴.

Συνθήκες κράτησης

Το θέμα των συνθηκών κράτησης των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών στην Ελλάδα, έχει επανειλημμένα απασχολήσει την ΕΕΔΑ από την ίδρυσή της⁷⁵, γεγονός που δικαιολογεί άλλωστε την προτεραιοποίηση του ζητήματος τόσο από τις ελληνικές Αρχές, όσο και από εθνικά και διεθνή συμβουλευτικά όργανα και ΜΚΟ.

Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει την ισχυρή μεταναστευτική πίεση που δέχεται η χώρα λόγω της γεωγραφικής της θέσης, της δυσκολίας ελέγχου των θαλάσσιων μετακινήσεων και της εγγύτητάς της με τις κύριες χώρες προέλευσης ή διέλευσης παράνομων μεταναστών.

⁷² Pro Asyl, *Pushed back systematic human rights violations against refugees in the Aegean sea and at the Greek-Turkish land border*, 7.11.2013, σελ. 20-22. Βλ. έτσι και Διεθνής Αμνηστία, *Σύνορα της Ευρώπης. Καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία*, Ιούλιος 2013, *op. cit.*, σελ. 8, 12. Η μετατόπιση αυτή των οδών διαφυγής προς το Αιγαίο έχει στοιχίσει πολλές ανθρώπινες ζωές. Από τον Αύγουστο του 2012 μέχρι και το Νοέμβριο του 2013, έχουν χάσει τη ζωή τους εκατόν σαράντα εννέα (149) άτομα, ως επί το πλείστον Σύριοι και Αφγανοί πρόσφυγες, μεταξύ των οποίων και πολλά παιδιά και έγκυες γυναίκες. Βλ. έτσι *idem*, σελ. 4.

⁷³ Κανονισμός (ΕΕ) 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Ιουνίου 2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (αναδιτύπωση).

⁷⁴ UN General Assembly, Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, *Mission to Greece*, 18 April 2013, A/HRC/23/46/Add.4, παρ. 84, 118, σελ. 19, 22.

⁷⁵ Ενδεικτικά βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις της ΕΕΔΑ για τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα», *Ετήσια Έκθεση 2001*, σελ. 143 επ., «Οι συνθήκες κράτησης το 2002 στην Ελλάδα», *Ετήσια Έκθεση 2002*, σελ. 249 επ., «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *Ετήσια Έκθεση 2003*, σελ. 271-274, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», 10.4.2008, *Ετήσια Έκθεση 2007*, σελ. 209 επ., «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 82 επ., «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *Ετήσια Έκθεση 2011*, σελ. 85 επ.

Επαναλαμβάνει, ωστόσο, την άποψη που έχει διατυπώσει στην από 10.4.2008 Εισήγησή της⁷⁶ ότι είναι επιτακτική η ανάγκη να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και αντιδρά η ελληνική κυβέρνηση στις επαναλαμβανόμενες συστάσεις της ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων (Committee for the Prevention of Torture-CPT) και των άλλων διεθνών οργάνων, αλλά και στις παρατηρήσεις της ίδιας της ΕΕΔΑ. Η ελληνική Πολιτεία δε θα μπορέσει να επιλύσει το κρίσιμο αυτό ζήτημα, αν πρώτα δεν το αναγνωρίσει στις σωστές του διαστάσεις, γεγονός που προϋποθέτει την αποδοχή των ευρημάτων των πιο πάνω οργάνων και τη συμμόρφωση προς τις συστάσεις τους⁷⁷.

Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις γενικές διαπιστώσεις-ευρήματα που προέκυψαν από την αυτοψία που διενήργησε σε συνεργασία με το ΣτΠ σε χώρους κράτησης αλλοδαπών στην περιοχή των Νομών Έβρου και Ροδόπης, κατά το χρονικό διάστημα από 18 έως 20 Μαρτίου 2011. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι όλοι οι συναρμόδιοι φορείς κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση στην περιοχή του Έβρου τα τελευταία χρόνια έχει λάβει διαστάσεις ανθρωπιστικής κρίσης. Βεβαίως, η ΕΕΔΑ δέχεται ότι, από το 2012, παρατηρείται ραγδαία μείωση των μεταναστευτικών ροών από τα χερσαία ελληνοτουρκικά σύνορα. Τονίζει, ωστόσο, παράλληλα ότι η πίεση μεταφέρθηκε στα ανατολικά θαλάσσια σύνορα με την Τουρκία, όπου η ποσοστιαία μεταβολή των συλλήψεων που πραγματοποίησε το Λιμενικό Σώμα τα τελευταία δύο χρόνια σημειώνει ραγδαία αύξηση⁷⁸. Αναπόφευκτα, συνεπώς, οι διαπιστώσεις σχετικά με τις παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων εξαιτίας των σημαντικότερων ελλείψεων στις υποδομές, την ανεπαρκή στελέχωση των αρμοδίων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελληνικής Αστυνομίας, καθώς και την υιοθέτηση αναποτελεσματικών πρακτικών, παραμένουν θλιβερά επίκαιρες.

Συγκεκριμένα, τα κυριότερα προβλήματα, τα οποία διαπιστώθηκαν από τη διενέργεια της αυτοψίας στους χώρους κράτησης ή προέκυψαν από την ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς, συνοψίζονται κυρίως στα ακόλουθα:

- Η γενικευμένη πρακτική της επιβολής διοικητικής απέλασης και κράτησης σε βάρος των παρανόμως εισερχομένων αλλοδαπών φαίνεται να εξακολουθεί να εφαρμόζεται. Η διοικητική, δε, κράτηση των συλληφθέντων στις περισσότερες περιπτώσεις διαρκεί μέχρι την εξάντληση του ανωτάτου χρόνου (6 μήνες) και, κατόπιν της άρσης αυτής, οι ανωτέρω αλλοδαποί αφήνονται

⁷⁶ ΕΕΔΑ, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», *op. cit.*, σελ. 234 (σημ. Ζ', παρ. 2).

⁷⁷ Για ανάλογη προτροπή βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *op. cit.*, σελ. 271.

⁷⁸ Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Ελληνική Αστυνομία, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα 4°, *Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης για το 2014*, διαθέσιμα σε: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=38019&Itemid=1240&lang=.

ελεύθεροι με υπηρεσιακό σημείωμα για την «οικειοθελή» αναχώρησή τους από την χώρα εντός συγκεκριμένης προθεσμίας (συνήθως 30 ημερών)⁷⁹.

- Η ανυπαρξία θέσεων στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας οδηγεί συχνά στο παράδοξο στους χώρους κράτησης να κρατούνται και ποινικοί κρατούμενοι (υπόδικοι ή κατάδικοι, καθώς και αλλοδαποί, που έχει ανασταλεί η εκτέλεση της ποινής και έχει επιβληθεί σε βάρος τους δικαστική απέλαση)⁸⁰.
- Ιδιαίτερος θα πρέπει να επισημανθεί το ζήτημα της κράτησης των αιτούντων άσυλο. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να υπενθυμίσει ότι η παράνομη είσοδος και παραμονή στη Χώρα δεν αποτελεί από μόνη της λόγο κράτησης⁸¹ (δηλαδή λόγο «περιορισμού σε ειδικό χώρο, με αποτέλεσμα τη στέρηση της ελευθερίας του προσώπου», όπως ορίζεται από το άρθρο 2, περ. ιβ', ΠΔ 113/2013). Η κράτηση αποτελεί εξαιρετικό μέτρο, το οποίο επιβάλλεται μετά από εξατομικευμένη κρίση για κάθε αλλοδαπό και πρέπει να είναι το έσχατο μέτρο, πριν την επιβολή του οποίου απαιτείται διερεύνηση εφαρμογής εναλλακτικών μέτρων⁸². Η επιβολή του μέτρου της κράτησης πρέπει σε κάθε περίπτωση να περιλαμβάνει σαφή πρόβλεψη για το χρόνο κράτησης⁸³, ο οποίος δεν πρέπει να υπερβαίνει το εύλογο χρονικό διάστημα που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού⁸⁴.

Σε ό,τι αφορά στις συνθήκες κράτησης, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι οι ελληνικές Αρχές καταβάλλουν σημαντικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κατακόρυφης αύξησης της παράνομης μετανάστευσης κατά την τελευταία δεκαετία και των συνεπειών που επιφέρει στη συμφόρηση των χώρων κράτησης αλλοδαπών. Δε μπορεί, ωστόσο, να μην κάνει αναφορά στη σωρεία καταδικαστικών αποφάσεων εις βάρος της ελληνικής κυβέρνησης για παραβίαση του δικαιώματος σε ανθρώπινες και αξιοπρεπείς συνθήκες κράτησης, όπως αυτό προβλέπεται από τα άρθρα 10 ΔΣΑΠΔ και 3 ΕΣΔΑ⁸⁵, καθώς επίσης και για την απουσία από την ελληνική έννομη τάξη

⁷⁹ ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 88-89.

⁸⁰ *Idem*, σελ. 89.

⁸¹ Βλ. άρθρο 12, παρ. 1, ΠΔ 113/2013 που ενσωματώνει το άρθρο 18 της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (L 326/13.12.2005). Βλ. επίσης άρθρο 31 της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, που απαγορεύει την επιβολή ποινικών κυρώσεων σε πρόσφυγες λόγω της παράνομης εισόδου ή διαμονής στην επικράτεια της χώρας ασύλου. Σε ό,τι αφορά στην κράτηση αιτούντων άσυλο, βλ. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα Κριτήρια και τα Πρότυπα αναφορικά με την κράτηση των αιτούντων άσυλο και Εναλλακτικά Μέτρα*, Γενεύη, 2012.

⁸² Βλ. σχετικά άρθρο 12, παρ. 2, ΠΔ 113/2013 και Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των ΗΕ, *Alphen κατά Ολλανδίας και C. κατά Αυστραλίας*.

⁸³ Βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, *Tabesh κατά Ελλάδας*, 24 Απριλίου 2012, παρ. 5.

⁸⁴ Άρθρο 12, παρ. 2, ΠΔ 113/2013.

⁸⁵ Ενδεικτικά βλ. ΕΔΔΑ, *H. H. κατά Ελλάδας*, 9 Οκτωβρίου 2014, *F.H. κατά Ελλάδας*, 31 Ιουλίου 2014, *B. M. κατά Ελλάδας*, 19 Δεκεμβρίου 2013, *Horshill κατά Ελλάδας*, 1^η Αυγούστου 2013, *Chkharishvili κατά Ελλάδας*, 22 Μαΐου 2013, *Ahmade κατά Ελλάδας*, 25 Σεπτεμβρίου 2012, *Mahmundi κατά Ελλάδας*, 31 Ιουλίου 2012, *M.S.S κατά Βελγίου &*

αποτελεσματικού ένδικου μέσου προσφυγής κατά των συνθηκών κράτησης⁸⁶. Ενδεικτικό είναι, δε, ότι οι αποφάσεις αυτές του ΕΕΔΑ παραπέμπουν συχνά στις Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με τις *Συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών*⁸⁷, καθώς επίσης και σχετικά με την *Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την ΕΕΔΑ και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου*⁸⁸.

Οι αποφάσεις της ΕΕΔΑ παραπέμπονται σε ένα σημαντικό αριθμό αποφάσεων του ΕΔΔΑ που αφορούν στην Ελλάδα. Τις θέσεις της ΕΕΔΑ, επικαλούνται όχι μόνο οι προσφεύγοντες, αλλά και το ίδιο το Δικαστήριο στο σκεπτικό του. Πολύ συχνά, δε, οι αποφάσεις της ΕΕΔΑ παρουσιάζονται αναλυτικά στο τμήμα των αποφάσεων του ΕΔΔΑ για το ισχύον εθνικό δίκαιο και τις εθνικές πρακτικές που σχετίζονται με την υπόθεση.

Μια προσέγγιση που φαίνεται να υιοθετήθηκε και από τον έλληνα δικαστή, ο οποίος, αναγνωρίζοντας τις απάνθρωπες συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια, έκρινε ότι η απόδραση δεκαπέντε κρατουμένων από τα κρατητήρια της αστυνομικής διεύθυνσης Θεσπρωτίας έγινε με σκοπό να αποτραπεί «ο σοβαρός και αναπότρεπτος με άλλα μέσα κίνδυνος που απειλούσε χωρίς δική τους υπαιτιότητα την υγεία τους»⁸⁹.

Κοινή διαπίστωση κατά το χρόνο διενέργειας της αυτοψίας ήταν ότι οι χώροι κράτησης διαθέτουν ελλιπέστατες υποδομές και είναι ακατάλληλοι ακόμη και για ολιγοήμερη κράτηση, πολλώ δε μάλλον για μακρόχρονη παραμονή. Ως εκ τούτου, ο υπερπληθυσμός που παρατηρείται στους χώρους κράτησης (ο αριθμός των κρατουμένων σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να ανέλθει στο τριπλάσιο της δυναμικότητας των χώρων), σε συνδυασμό με τον ιδιαίτερος μεγάλο χρόνο κράτησης (σε πολλές περιπτώσεις μέχρι εξάντλησης του εξαμήνου), έχει ως αυτονόητη άμεση συνέπεια τις δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία και την ποιότητα ζωής των κρατουμένων⁹⁰.

Στη σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την επισήμανση ότι το Διεθνές Δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αναγνωρίζει την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής, οικονομικής ή νομικής του κατάστασης. Το δικαίωμα στην υγεία δεν είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνουν αποκλειστικά και μόνο οι ημεδαποί πολίτες ενός κράτους, αλλά πρόκειται για ένα θεμελιώδες καθολικό δικαίωμα – ουσιαστική προϋπόθεση για την ικανοποίηση

Ελλάδας, 21 Ιουνίου 2011, *A.A. κατά Ελλάδας*, 22 Ιουλίου 2010, *S.D. κατά Ελλάδας*, 11 Ιουνίου 2009, *Dougoz κατά Ελλάδας*, 6 Μαρτίου 2001.

⁸⁶ Βλ. ΕΕΔΑ, *Ahmade κατά Ελλάδας*, 25 Σεπτεμβρίου 2012, *S.D. κατά Ελλάδας*, 11 Ιουνίου 2009, *Rahimi κατά Ελλάδας*, 5 Απριλίου 2011, *A.A. κατά Ελλάδας*, 22 Ιουλίου 2010.

⁸⁷ ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *op. cit.*, σελ. 82 επ.

⁸⁸ ΕΕΔΑ. «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 85 επ.

⁸⁹ Μον. Πλημ. Ηγουμενίτσας 682/2012, 2 Οκτωβρίου 2012.

⁹⁰ ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 90.

άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων – που ανήκει σε κάθε άνθρωπο χωρίς διάκριση και το οποίο οφείλουμε να προάγουμε στο όνομα της ανθρωπότητας. Η προάσπιση του, δε, πρέπει να επιτυγχάνεται και κατά το χρονικό διάστημα της διοικητικής κράτησης των αλλοδαπών και δεν αναφέρεται μόνο στους χώρους κράτησης, αλλά, αντιθέτως, περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τόσο η ποιότητα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της σίτισης, όσο και η δυνατότητα σωματικής άσκησης και δραστηριοτήτων αναψυχής. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Mahmundi κατά Ελλάδα*, η υγεία και η ποιότητα της ζωής του αλλοδαπού κατά την κράτησή του πρέπει να διασφαλίζονται κατάλληλα, έτσι ώστε οι συνθήκες κράτησής του να μην τον «υποβάλουν σε απόγνωση ή δοκιμασία που η έντασή της υπερβαίνει το αναπόφευκτο μέτρο οδύνης που συνδέεται με ένα τέτοιο μέτρο»⁹¹. Για τους πιο πάνω λόγους, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να επαναφέρει τις προτάσεις που έχει ήδη διατυπώσει στις δύο πιο πρόσφατες Εισηγήσεις της⁹².

Κέντρα φιλοξενίας

Επιφυλάξεις εκφράζει, επίσης, η ΕΕΔΑ για την επίτευξη του αναγγελθέντος στόχου ενός ακόμη μέτρου της ελληνικής κυβέρνησης προς το σκοπό της επίλυσης του «μεταναστευτικού» ζητήματος⁹³, καθώς τα κέντρα φιλοξενίας μεταναστών δε φαίνεται να εκπληρώνουν την εξ ορισμού αποστολή τους, ως μέσα «αποτελεσματικής διαχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών που εισέρχονται παρανόμως στη Χώρα, σε συνθήκες σεβασμού της αξιοπρέπειάς τους»⁹⁴. Κρίσιμο ζήτημα, συνεπώς, παραμένει η διαδικασία, τα κριτήρια και οι όροι υλοποίησης των αστυνομικών επιχειρήσεων μαζικών συλλήψεων αλλοδαπών που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων και η μεταφορά τους στα κέντρα φιλοξενίας, ανοιχτού ή κλειστού τύπου, πολλώ δε μάλλον όταν ανάμεσά τους βρίσκονται και πρόσφυγες, οι οποίοι, λόγω έλλειψης πρόσβασης στις σχετικές διαδικασίες, δεν είχαν τη δυνατότητα να υποβάλουν αίτημα διεθνούς προστασίας⁹⁵. Η εξασφάλιση, δε, συνθηκών διαβίωσης και υγιεινής που να συνάδουν με τα ελάχιστα πρότυπα κράτησης και τα ανθρώπινα δικαιώματα, προπαντός όταν πρόκειται οι εγκαταστάσεις αυτές να χρησιμοποιηθούν στο ανώτατο όριο της χωρητικότητάς τους, είναι ένα διαρκές στοίχημα που προς το παρόν δεν έχει κερδηθεί. Αμφίβολη είναι τέλος και η διασφάλιση του εντοπισμού ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες

⁹¹ ΕΔΔΑ, *Mahmundi κατά Ελλάδα*, 31 Ιουλίου 2012, παρ. 62; *A.A. κατά Ελλάδα*, 22 Ιουλίου 2010, παρ. 55. Ανάλογη και η διατύπωση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, η οποία προκρίνει ότι η διασφάλιση «ενός ελάχιστου βαθμού σοβαρότητας» των συνθηκών κράτησης, στις οποίες ευλόγως περιλαμβάνεται η κατοχύρωση του δικαιώματος στην υγεία, αποτελεί εχέγγυο για την ικανοποιητική τήρηση των κανόνων δικαίου. Βλ. ΟΗΕ, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, *Γενική παρατήρηση 21*, HRI.GEN.1Rev.9, 10 Απριλίου 1992, παρ. 4.

⁹² Βλ. σχετικά ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *op. cit.*, σελ. 96 και «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 93-95.

⁹³ Βλ. σχετικά Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Α. Μανιτάκη προς Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 10.4.2012.

⁹⁴ Άρθρο 6 Ν 3907/2011.

⁹⁵ Όπως έχει ήδη επισημάνει και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σε σχετική ανακοίνωσή της. Βλ. Υ.Α.Η.Ε.Π., Γραφείο Ελλάδας, *Συμβολή στο διάλογο για το μεταναστευτικό και το άσυλο*, Μάιος 2012, σελ. 8-9, διαθέσιμο σε: http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/positions/2012_Migration___Asylum_GR.pdf.

και δικαιούνται, ως εκ τούτου, ειδικής προστασίας και μέριμνας (θύματα εμπορίας ανθρώπων, θύματα ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας, ανήλικοι, εγκυμονούσες, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.λπ.), όπως ορίζουν τα άρθρα 17 ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 2, Ν 3907/2011.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο των καθηκόντων της, αισθάνεται την ανάγκη να επισημάνει την ετοιμότητα και προθυμία της να συνδράμει το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη στη λήψη μέτρων συμβατών με τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας και να υπενθυμίσει ότι η ύπαρξη και λειτουργία Κέντρων Κλειστής Φιλοξενίας, που επιβλήθηκαν λόγω «υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος» ως μέτρα προσωρινής λύσης⁹⁶, δε φαίνεται να διασφαλίζει συνθήκες διαβίωσης που να συνάδουν με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Πολλώ δε μάλλον όταν οι κρατούμενοι και φρουρούμενοι από ειδικούς ενόπλους αστυνομικούς αλλοδαποί βρίσκονται εκεί για μόνο το λόγο ότι εισήλθαν και παραμένουν παράνομα στη Χώρα. Η ΕΕΔΑ προτείνει, συνεπώς, την αντικατάστασή τους από «ανοιχτού» τύπου Κέντρα φιλοξενίας υπηκόων τρίτων χωρών.

Ειδικότερα, μάλιστα, με το από 22 Μαρτίου 2012 Δελτίο Τύπου της σχετικά με την ανακοίνωση μεταφοράς αλλοδαπών σε χώρο στρατοπέδου στην Κοζάνη, η ΕΕΔΑ αισθάνθηκε την ανάγκη να παρέμβει στο θέμα των μέτρων που ανακοίνωσε ο Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, κ. Χρυσοχοϊδης, για την καταστολή της εγκληματικότητας στην Αθήνα και άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας μας. Η απόφαση που ανακοινώθηκε αναφέρει ότι όλοι οι μετανάστες χωρίς χαρτιά θα μεταφερθούν σε «στρατόπεδο» κοντά στην Κοζάνη, χωρίς ακόμα να προσδιορίζει με ποιες διαδικασίες και κριτήρια θα γίνει αυτή η μεταφορά και κάτω από ποιες συνθήκες θα διαβιούν στον επιλεγέντα χώρο⁹⁷.

Η ΕΕΔΑ επεσήμανε την ανάγκη επιδίωξης συνθηκών ασφαλούς διαβίωσης, τονίζοντας ότι η Πολιτεία οφείλει να τηρήσει αυστηρά την υποχρέωσή της να προστατεύσει τα άτομα που χρήζουν προστασίας, όπως τα θύματα εμπορίας, τους τοξικο-εξαρτημένους και άλλες περιπτώσεις. Ανάμεσα στους ανθρώπους που συλλήβδην αποκαλούνται «λαθρομετανάστες» υπάρχουν πολλοί που έφτασαν στην Ελλάδα αναζητώντας διεθνή προστασία, όπως προβλέπουν Διεθνείς Συνθήκες που έχει κυρώσει η Ελλάδα και έχουν αυξημένη τυπική ισχύ. Η Πολιτεία οφείλει να προχωρήσει στη λήψη μέτρων συμβατών με τις υποχρεώσεις της Ελλάδας.

Ασυνόδευτα παιδιά

Η ΕΕΔΑ έχει εγκύψει και στο παρελθόν στο ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, αιτούντων άσυλο ή μεταναστών, δεδομένης όχι μόνο της σοβαρότητας του θέματος της εκπροσώπησης και προστασίας τους, αλλά και των εκτενών προβλημάτων που ανακύπτουν από την έλλειψη, εν τοις πράγμασι, μόνιμου επιτρόπου.

⁹⁶ Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Κλάδος ασφαλείας, 1^ο Τμήμα Μετανάστευσης και Διοικητικών μέτρων, Επιστολή με αριθμ. πρωτ. 6634/1-326299 και θέμα τα «Κέντρα Κλειστής Φιλοξενίας Αλλοδαπών – Ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων των μεταναστών», 21.5.2012, σελ. 4.

⁹⁷ ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου σχετικά με την ανακοίνωση μεταφοράς αλλοδαπών σε χώρο στρατοπέδου στην Κοζάνη, 22 Μαρτίου 2012, *Ετήσια Έκθεση 2012-2013*.

Η Χώρα μας έχει προχωρήσει την τελευταία δεκαετία στη λήψη και υλοποίηση μιας σειράς νομοθετικών πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης των βασικών αρχών που πρέπει να διέπουν τις διαδικασίες μετανάστευσης και ασύλου των ασυνόδευτων ανηλίκων [δηλαδή τους υπηκόους τρίτης χώρας ή ανιθαγενείς που δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και οι οποίοι είτε εισέρχονται στην ελληνική Επικράτεια χωρίς να συνοδεύονται από τον κατά το νόμο ή το έθιμο υπεύθυνο για την επιμέλειά τους ενήλικο και για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η ανωτέρω κατάσταση, είτε βρέθηκαν χωρίς συνοδεία μετά την είσοδό τους στη Χώρα, σύμφωνα με το άρθρο 1, παρ. 1 (θ), Ν 3386/2005]. Είναι, πράγματι, γεγονός ότι η νομοθεσία περί επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων, όπως τροποποιήθηκε από το ΠΔ 220/2007, αποτελεί θετική εξέλιξη, καλύπτοντας πλέον και τους ασυνόδευτους ανηλίκους σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα εάν οι ανήλικοι προβαίνουν στην υποβολή αιτήματος ασύλου⁹⁸.

Παρόλα αυτά, συντασσόμενη στο σημείο αυτό με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η ΕΕΔΑ διατηρεί επιφυλάξεις για το κατά πόσο αυτό συνδράμει τη βελτίωση της κατάστασης σε καθαρά πρακτικό επίπεδο και διευκολύνει την επιτάχυνση των διαδικασιών για το διορισμό μόνιμου επιτρόπου⁹⁹. Η διάταξη του άρθρου 19, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 (ασυνόδευτοι ανήλικοι, άρθρο 19 Οδηγίας 2003/9/ΕΚ) φαίνεται να ερμηνεύεται στενά από τις αρμόδιες εισαγγελικές Αρχές της προσωρινής επιτροπείας, με αποτέλεσμα ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Ανηλίκων (ή, όπου δεν υπάρχει, ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Πρωτοδικών) να διαθέτει, ως μοναδική του αρμοδιότητα, τη διενέργεια των απαραίτητων ενεργειών για το διορισμό επιτρόπου του ανηλίκου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δε, συνεπεία του φόρτου εργασίας των εισαγγελικών Αρχών σε συνδυασμό με την υποστελέχωση των δομών πρόνοιας ανηλίκων, που θα μπορούσαν ενδεχομένως να ασκήσουν ουσιαστικά καθήκοντα επιτρόπου, δεν υλοποιούνται ούτε τα στοιχειώδη για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, η οποία άλλωστε προβλέπεται από τα άρθρα 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

Ενδεικτικό της πρακτικής αυτής αδυναμίας συμμόρφωσης με τις γενικές αρχές που αφορούν στους ασυνόδευτους ανηλίκους, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, είναι, όπως προκύπτει από τη μέχρι σήμερα εμπειρία λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, η έλλειψη διορισμού οριστικού Επιτρόπου του ανηλίκου και η μη παράσταση ούτε του προσωρινού Επιτρόπου, ούτε εν γένει νομικού εκπροσώπου στη συνέντευξη του ανηλίκου.

⁹⁸ Πρακτικό συνεδρίασης και γνωμοδότησης του Συμβουλίου της Επικρατείας, Α΄ Τμήμα Διακοπών, αρ. 201/2007, Επεξεργασία του σχεδίου του ΠΔ 220/2007, παρ. 26.

⁹⁹ Γ. Δημητρόπουλος, Ι. Παπαγεωργίου (κατόπιν ανάθεσης από το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα), *Ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα. Μελέτη σχετικά με την αντιμετώπιση από την πολιτεία των αλλοδαπών ασυνόδευτων ανηλίκων που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα*, Απρίλιος 2008, σελ. 55.

Για τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις θέσεις που έχει διατυπώσει στις από 15 Φεβρουαρίου 2007 Προτάσεις της για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, κρίνοντας σκόπιμο να σταθεί ιδιαίτερος σε ορισμένες εξ αυτών¹⁰⁰:

- Σε ό,τι αφορά στο μέτρο της αστυνομικής κράτησης αλλοδαπών ανηλίκων για παράνομη είσοδο στη Χώρα, η ΕΕΔΑ προτείνει την κατάργηση και αντικατάστασή του από εναλλακτικά μέτρα φιλοξενίας ή/και προστατευτικής φύλαξης, σε κατάλληλες δομές, όσο διαρκούν οι ενέργειες για την ταυτοποίησή τους, τη διερεύνηση των συνθηκών και αιτίων εισόδου τους στη χώρα, την αναζήτηση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος και τον καθορισμό της έννομης προστασίας τους¹⁰¹. Επισημαίνει, παράλληλα, την αναγκαιότητα κατοχύρωσης του δικαιώματος ταχείας πρόσβασης σε νομική συμπαράσταση και αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης ανηλίκων¹⁰².

- Αναφορικά με το μέτρο της απέλασης, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τη σύστασή της για κατάργηση του μέτρου της απέλασης για αλλοδαπούς ανηλικούς που αποτελούν υποκείμενα διεθνούς προστασίας και αντιπροτείνει την αντικατάστασή του, στις περιπτώσεις εκείνες που δε στοιχειοθετείται δικαίωμα διαμονής (ως προσφορότερη λύση για την προστασία του ανηλικού), από τη διαδικασία της επιστροφής και του επαναπατρισμού, όταν αυτό είναι εφικτό για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανηλικού και την επανένταξή του στην κοινωνία της χώρας προέλευσης. Ειδικότερα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία από την απέλαση όλων των ανηλίκων, εκτός αν ακολουθούν το γονέα ή τον ασκούντα τη γονική μέριμνα που απελαύνεται.

- Σχετικά με την επιτροπεία των ασυνόδευτων ανηλίκων, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εφαρμογής του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, το οποίο προβλέπει το διορισμό επιμελητή ή συμβούλου για κάθε ανήλικο, ειδικά στο πεδίο της παιδικής πρόνοιας. Υπενθυμίζεται, δε, ότι πρωταρχικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού¹⁰³.

- Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά σε ασυνόδευτους ανήλικους αιτούντες διεθνή προστασία, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα με υψηλή ανάγκη από βοήθεια, ψυχολογική, ιατρική και νομική, παρεχόμενη δωρεάν από την Πολιτεία, από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό και με συμπαράσταση διερμηνέα.

- Τέλος, σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα στην υγεία και την εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι, σε περίπτωση ανηλίκων θυμάτων οποιασδήποτε μορφής κακοποίησης

¹⁰⁰ Βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», *Ετήσια Έκθεση 2006*, σελ. 151-157.

¹⁰¹ Βλ. σχετικά άρθρα 10, παρ. 3, ΔΣΑΠΔ, 37, περ. β', Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και 12, παρ. 8 εδ. β', ΠΔ 113/2013.

¹⁰² Βλ. άρθρο 37, περ. δ', ΔΣΔΠ.

¹⁰³ Άρθρα 3, παρ. 1, Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

(εκμετάλλευση, βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, ένοπλες συγκρούσεις), πέραν του δικαιώματος σε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη¹⁰⁴, προβλέπεται ευθύνη των Υπηρεσιών του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για την εξασφάλιση της φιλοξενίας των ανηλίκων θυμάτων σε μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας, προκειμένου να υπάρχει κατάλληλη θεραπεία και ψυχολογική φροντίδα¹⁰⁵. Ανάλογο είναι και το καθήκον της Πολιτείας για παροχή παιδείας, προσβάσιμης στα παιδιά με υποστηρικτική διδασκαλία, μέχρι να μάθουν καλά την γλώσσα.

Αναγνωρίζοντας ότι η ύπαρξη χάσματος μεταξύ δικαίου και πρακτικής είναι συχνό φαινόμενο¹⁰⁶, ιδίως στη σημερινή οικονομική, κοινωνική και πολιτική συγκυρία που διανύει η Χώρα, ευχή της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ είναι να απαλειφθεί, εν προκειμένω, κάθε φρένο στην προαγωγή και εκπλήρωση των εν λόγω θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού και να διασφαλιστεί η τήρηση και η αποτελεσματικότητα τόσο του γράμματος, όσο και του πνεύματος του νόμου¹⁰⁷.

Θύματα εμπορίας ανθρώπων

Σε ό,τι αφορά την εμπορία προσώπων η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη **αποτελεσματικής προστασίας των θυμάτων εμπορίας**¹⁰⁸, πολλά εκ των οποίων είναι γυναίκες και παιδιά, καθώς και την ανάγκη για **μηχανισμούς προστασίας μαρτύρων**.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίηση της για την κύρωση **της Σύμβασης του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων της, με τον Ν 3875/2010**, που επιφέρει ορισμένες σημαντικές βελτιώσεις στην προστασία των θυμάτων, ανταποκρινόμενες σε συστάσεις της ΕΕΔΑ, γεγονός που αναφέρεται και στην Έκθεση. Ειδικότερα: α) τροποποιεί το άρθρο 323Α ΠΚ περί εμπορίας ανθρώπων, ώστε να καλύπτει και την εμπορία ιστών και την εκμετάλλευση προσώπων με εξαναγκασμό τους σε επαιτεία, β) επεκτείνει το πεδίο του Ν 3386/2005 σε όλους τους αλλοδαπούς, θύματα εμπορίας, γ) τροποποιεί το άρθρο 1 ΠΔ 233/2003 και αποσυνδέει την παροχή προστασίας από τη συνεργασία των θυμάτων με τις αρμόδιες αρχές, όπως είχε συστήσει η ΕΕΔΑ¹⁰⁹, δ) τροποποιεί το άρθρο 1 Ν 3386/2005, ώστε η προστασία για τα

¹⁰⁴ Όπως αυτό κατοχυρώνεται από τα άρθρα 12, παρ. 3 και 14 ΠΔ 220/2007.

¹⁰⁵ Άρθρο 18, παρ. 2, ΠΔ 220/2007.

¹⁰⁶ Αυτό το χάσμα φαίνεται να αναγνωρίζει σε πρόσφατη απόφασή του το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το οποίο, αφού παραθέτει σωρεία διατάξεων που διέπουν την κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων και μεριμνούν για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (άρθρα 37 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, 13, παρ. 6, (β') ΠΔ 114/2010, 97 ΠΔ 141/1991, 5, παρ. 2, της Υπ. απόφασης αριθ. 400/2009), καταλήγει στη λυπηρή διαπίστωση της μη-εφαρμογής τους από τις ελληνικές αστυνομικές και δικαστικές Αρχές και καταδικάζει για ακόμη μια φορά την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 5, παρ. 1 (στ'), ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια). Βλ. ΕΔΔΑ, *Housein κατά Ελλάδα*, 24.10.2013, παρ. 73-78.

¹⁰⁷ Βλ. σχετικά Μ. Belanger, « Migrations, santé et droit: conclusion », *Revue de droit sanitaire et social*, n° Hors-série 2012, σελ. 159 επ., Ε. Martinet, « La santé des migrants : pour un droit universel », *RDSS, op. cit.*, σελ. 133 επ.

¹⁰⁸ Η έμφαση στην αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την αποτελεσματική προστασίας των θυμάτων από τα Κράτη σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση του trafficking έχει άλλωστε επισημανθεί και από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα όπως το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας* (7.1.2010).

¹⁰⁹ ΕΕΔΑ, «Θέσεις και προτάσεις για το ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων – η κατάσταση στην Ελλάδα», *Ετήσια Έκθεση 2007*, σελ. 105 επ.

θύματα εμπορίας να επεκτείνεται στα θύματα παράνομης διακίνησης μεταναστών, ε) τροποποιεί το άρθρο 46 του ίδιου νόμου και επιμηκύνει την προθεσμία περίσκεψης σε 3 μήνες (από 1 μήνα), στ) προβλέπει μέτρα προστασίας μαρτύρων για αξιόποινες πράξεις εμπορίας ανθρώπων και παράνομης διακίνησης μεταναστών, ζ) τροποποιεί το άρθρο 1 παρ. 3 Ν 3226/2004 και παρέχει στα θύματα εμπορίας και παράνομης διακίνησης δικαίωμα σε νομική βοήθεια για τις ποινικές και αστικές αξιώσεις τους.

Σημειώνεται επίσης ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει ήδη από το 2005 τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, η οποία επικυρώθηκε στις 11.4.2014 και τέθηκε σε ισχύ στις 1.8.2014¹¹⁰.

Βέβαια, επισημαίνεται ότι η όποια βελτίωση του νομικού πλαισίου δεν αρκεί για την αντιμετώπιση της εμπορίας ανθρώπων και τονίζεται η ανάγκη **αποτελεσματικής εφαρμογής** των διατάξεων καθώς και **καταγραφής των στοιχείων** που αποδεικνύουν την ουσιαστική πρόληψη και προστασία των θυμάτων εμπορίας, σε επίπεδο δίωξης των δραστών, αλλά και αρωγής των θυμάτων¹¹¹.

Σε σχέση με τα εκτεθέντα στην Έκθεση μέτρα για την προστασία των θυμάτων εμπορίας, που καταρχήν χαιρετίζει, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη η στήριξη των θυμάτων μέσω τηλεφωνικών γραμμών να παρέχεται σε αρκετές γλώσσες, πέραν της ελληνικής, ενώ επίσης σημειώνει ότι η προστασία των θυμάτων συνέχεται με την κοινωνική επανένταξη τους με αποτέλεσμα να είναι αναγκαία η λήψη μέτρων για την πρόσβαση τους στην αγορά εργασίας.

Διαπιστώνεται ωστόσο, η απουσία ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου εμπορίας ενηλίκων και ανηλίκων Ρομά, που παρουσιάζει ιδιαίζουσες προκλήσεις και ιδιαιτερότητες πρέπει να εκτιμάται ξεχωριστά. Μάλιστα, η ΕΕΔΑ, συμμεριζόμενη την ανησυχία που εκφράζεται από την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων¹¹² στις συστάσεις της μετά από την εξέταση της 5^{ης} περιοδικής έκθεσης της χώρας, επισημαίνει την ανάγκη διερεύνησης της υπόθεσης εξαφάνισης 502 ανήλικων Ρομά από την Αγία Βαρβάρα.

Τέλος, και κατά το πνεύμα και των καταληκτικών παρατηρήσεων της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά της Γυναίκων¹¹³, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη καταγραφής των σχετικών με την αποτελεσματική εφαρμογή του Εθνικού σχεδίου δράσης κατά της εμπορίας ανθρώπων 2010-2012 στοιχείων, καθώς και την ανάγκη επικαιροποίησης των παρεχόμενων από την Έκθεση στατιστικών στοιχείων.

¹¹⁰ Κυρώθηκε με το Ν 4216/2013 (ΦΕΚ Α' 266/10.12.2013).

¹¹¹ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της 7^{ης} Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (2005-2008) στην Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 136 επ.

¹¹² Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 27.

¹¹³ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 22.

Άρθρο 4 (παρ. 10, 11 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας

Η ΕΕΔΑ έχει εκφράσει την ικανοποίησή της για τη νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη. Το ΠΔ 132/2012, που ρυθμίζει τη «Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας» (ΦΕΚ Α' 239/11-12-2012), συμβάλλει στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση και πρόληψη πράξεων βίας με ρατσιστικά και ξενοφοβικά κίνητρα, φαινόμενο που παρουσιάζει αύξηση στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια και ενέχει κινδύνους για την προστασία των δικαιωμάτων και την κοινωνική συμβίωση. Θετικά σχολιάζει επίσης τη δημιουργία ειδικής τηλεφωνικής γραμμής καταγγελιών περιστατικών ρατσιστικής βίας (11414), που λειτουργεί όλο το 24ωρο και διασφαλίζει το ανώνυμο και απόρρητο της επικοινωνίας, καθώς επίσης και τη διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε αστυνομικούς που στελεχώνουν τα Τμήματα και τα Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας σε όλη την επικράτεια¹¹⁴.

Η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο, ωστόσο, να σημειώσει ότι η ως άνω νομοθετική πρωτοβουλία δεν παρέχει καμία εγγύηση για τη δυνατότητα καταγγελίας από πρόσωπα που δε διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα. Οι στερούμενοι νομιμοποιητικών εγγράφων, οι οποίοι αποτελούν την πλειονότητα των θυμάτων ρατσιστικών επιθέσεων, ακόμα και στις περιπτώσεις στις οποίες επιθυμούν να καταγγείλουν τα περιστατικά, τίθενται αυτόματα με την άφιξή τους στο αστυνομικό Τμήμα υπό κράτηση προς έκδοση απόφασης απέλασης, με συνέπεια να αποτρέπονται από το να καταγγείλουν οποιοδήποτε σε βάρος τους περιστατικό ρατσιστικής βίας. Κατά τη διάρκεια, δε, τυχόν δικαστικής διαδικασίας σε βάρος του δράστη, ο στερούμενος νομιμοποιητικών εγγράφων και πάλι αποθαρρύνεται να συμμετάσχει στη διαδικασία, καθώς και σε αυτό το στάδιο απειλείται με σύλληψη και κράτηση προς το σκοπό της απέλασης.

Σε ό,τι αφορά δε στην κατάρτιση των προσώπων που στελεχώνουν τα Τμήματα αυτά, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας έχει επισημάνει ότι η διήμερη εκπαίδευση που έλαβαν οι υπηρετούντες στα εν λόγω Τμήματα κατά την αρχή της λειτουργίας τους δεν είναι επαρκής για να καλύψει τις αυξημένες εκπαιδευτικές ανάγκες σχετικά με ένα τόσο ευαίσθητο και περίπλοκο ζήτημα. Προτείνεται μία υποχρεωτική διαδικασία συνεχούς επιμόρφωσης και ανατροφοδότησης της γνώσης για τους υπηρετούντες στα εν λόγω Τμήματα αλλά και για το σύνολο του προσωπικού της ΕΛΑΣ που έρχεται σε επαφή με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Προς το σκοπό αυτό, το Δίκτυο έχει επανειλημμένα προτείνει στις ελληνικές Αρχές να ζητήσουν επίσημα συνδρομή από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς με εξειδίκευση και εμπειρία στην εκπαίδευση των σωμάτων ασφαλείας και των δικαστικών λειτουργιών. Προτείνεται επίσης η κατάρτιση ενός Οδηγού με βασικές οδηγίες και διευκρινήσεις σχετικές με τα εγκλήματα μίσους.

¹¹⁴ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)», 5.12.2013, *Ετήσια Έκθεση 2012-2013*.

Στα παραπάνω το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας θα μπορούσε να έχει ενεργό συμβολή¹¹⁵.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει, επίσης, η επιτακτική ανάγκη έμπρακτης και ανεπιφύλακτης καταδίκης εκ μέρους της Πολιτείας κάθε πράξης αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας. Αποτελεί αναντίρρητη διαπίστωση ότι καμία πρωτοβουλία από την πλευρά της Πολιτείας δε θα ευοδωθεί αν δεν αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι αναφορές/μαρτυρίες/καταγγελίες για κάθε είδους αστυνομική αυθαιρεσία, είτε πρόκειται για αδίκημα των αστυνομικών οργάνων κατά την τέλεση των καθηκόντων τους, είτε πρόκειται για την αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιδράσεων κατά των θυμάτων, οι οποίες απορρέουν από προσωπικές απόψεις ή από την απουσία ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας

Η ΕΕΔΑ, μέσω του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, έχει εκφράσει την ικανοποίησή της για την ψήφιση του Νόμου 4285/2014 σχετικά με την «Τροποποίηση του Ν 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις». Η πρόσφατη αυτή νομοθετική εξέλιξη κινείται στην κατεύθυνση της καταπολέμησης των εγκλημάτων μίσους και ειδικότερα (α) διευκολύνει τα θύματα και τους ουσιώδεις μάρτυρες να καταγγείλουν τα σε βάρος τους περιστατικά και (β) διευρύνει τη δυνατότητα διερεύνησης του ρατσιστικού κινήτρου από τις διωκτικές αρχές¹¹⁶.

Το Δίκτυο, μάλιστα, με το από 6 Οκτωβρίου 2014 Δελτίο Τύπου του, είχε επισημάνει ότι, μετά από μια περίοδο ύφεσης, διαφαίνεται επάνοδος των εγκλημάτων που τελούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, θρησκείας, χρώματος, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή/και αναπηρίας. Για τους λόγους αυτούς, κατέθεσε συγκεκριμένες συμπληρωματικές προτάσεις, δεδομένου ότι βασικότερη παράμετρος στις νομοθετικές ρυθμίσεις είναι η ουσιαστική και απρόσκοπτη εφαρμογή τους, που δεν είναι πάντα αυτονόητη.

Συγκεκριμένα, είχε συστήσει τα ακόλουθα μέτρα:

Α. Διερεύνηση ρατσιστικού κινήτρου: Μέχρι πρότινος, το ρατσιστικό κίνητρο λαμβανόταν υπόψη στο στάδιο επιμέτρησης της ποινής, με αποτέλεσμα τόσο οι διωκτικές όσο και οι εισαγγελικές αρχές να μην το λαμβάνουν υπόψη στο αρχικό στάδιο διερεύνησης και δίωξης του αδικήματος, κρίνοντας ότι αφορά αποκλειστικά το μετά την τυχόν κατάγνωση της ενοχής στάδιο. Χαρακτηριστικό, αλλά όχι μοναδικό, παράδειγμα είναι η ποινική διερεύνηση και δίωξη για τη δολοφονία του Σαχζάτ Λουκμάν.

¹¹⁵ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, διαθέσιμη σε: <http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013final.pdf>.

¹¹⁶ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Δελτίο Τύπου σχετικά με τις πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων*, 6.10.2014, διαθέσιμο σε: <http://rvrn.org/2014/10/447/>.

Συνεπώς, η θέσπιση γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης για τα εγκλήματα με ρατσιστικό κίνητρο (81Α ΠΚ) αποτελεί σαφώς ένα μήνυμα προς τις οργανωμένες ομάδες ρατσιστικής βίας και, επομένως, αποτελεί θετική εξέλιξη. Η πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση καθιστά πλέον αναγκαία τη δίωξη των ρατσιστικών εγκλημάτων επί τη βάση της συγκεκριμένης αξιόποινης πράξης του Ποινικού Κώδικα συνδυαστικά με τη γενική επιβαρυντική περίπτωση του προβλέπεται από το 81Α ΠΚ. Κατά συνέπεια καθίσταται, πλέον, ακόμη περισσότερο αναγκαία η διερεύνηση της ύπαρξης ρατσιστικού κινήτρου τόσο στο στάδιο της διαταχθείσας από την Εισαγγελία προκαταρκτικής εξέτασης όσο και στο στάδιο της αυτεπάγγελτης αστυνομικής προανάκρισης.

Δεδομένων των ανωτέρω, υπενθυμίζεται η ανάγκη διασφάλισης της εφαρμογής της αριθ. 7100/4/3 από 24.5.2006 Εγκυκλίου της ΕΛ.ΑΣ. σχετικά με την υποχρέωση διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου, συλλογής σχετικών στοιχείων, καταγραφής ή/και αναφοράς από τους αστυνομικούς βάσει ειδικής φόρμας, ανεξαρτήτως από την κατάθεση μήνυσης, κάθε περιστατικού σε βάρος ατόμου λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, χρώματος, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Μάλιστα, το Δίκτυο πρότεινε την επικαιροποίηση της ανωτέρω εγκυκλίου, λαμβανομένων υπόψη των πρόσφατων νομοθετικών ρυθμίσεων. Επίσης, θεωρείται αναγκαία μία νομοθετική πρόβλεψη που θα εξασφαλίζει την αυτεπάγγελη δίωξη όλων των αξιόποινων πράξεων που τελούνται με ρατσιστικό κίνητρο καθώς και την απαλλαγή από το παράβολο για τα θύματα.

Β. Αρμοδιότητα Γραφείων και Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας: Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας επισημαίνει ως θετική τη συμπερίληψη του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου στον πρόσφατα ψηφισθέντα Ν 4285/2014. Δεδομένου ότι βασικότερο διακύβευμα παραμένει η καταπολέμηση των εγκλημάτων μίσους, και δεδομένης της διαφαινόμενης αύξησης των περιστατικών ομοφοβικής και τρανσφοβικής βίας, επισημαίνεται και πάλι η ανάγκη ρητής συμπερίληψης του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου στην αρμοδιότητα των Γραφείων και Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας.

Αντιμετώπιση ρατσιστικής βίας

Η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να κάνει αναφορά στη για μεγάλο χρονικό διάστημα αδράνεια των θεσμικών ανταντακλαστικών και τη σημαντική καθυστέρηση που παρατηρήθηκε και από τις τρεις εξουσίες – νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική – να αναγνωρίσουν ότι υπάρχει ζήτημα οργανωμένης εγκληματικής ρατσιστικής βίας στη Χώρα, να του αποδώσουν την αρμόζουσα σημασία και προσοχή και να αναλάβουν καθεμία τις αναγκαίες πρωτοβουλίες για τη διαχείρισή του. Συντασσόμενη με τις συστάσεις του Επιτρόπου της Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή των ελληνικών Αρχών στην ανάγκη επαγρύπνησης και θέσης σε χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων για την καταπολέμηση κάθε είδους διάκρισης, ειδικά απέναντι σε ακραίες μορφές ρητορικής μίσους και βίας που αποσταθεροποιούν

την κοινωνική συνοχή και διαβρώνουν θεμελιώδεις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹¹⁷. Παρά τις βαρύτατες ευθύνες της Πολιτείας για την ανοχή που επέδειξε απέναντι στη ναζιστική εγκληματικότητα της Χρυσής Αυγής, χαιρετίζει την πρωτοβουλία που έχει αναληφθεί για την ποινική διερεύνηση της εγκληματικής της δράσης και διατυπώνει την ευχή η ενέργεια αυτή να σηματοδοτήσει θετικές εξελίξεις τόσο σε δικαστικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Ενθαρρυντική προς την κατεύθυνση αυτή είναι η τροπολογία για την αναστολή της χρηματοδότησης του κόμματος της Χρυσής Αυγής, η οποία υπερψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων.

Αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα αντιμετώπισης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το φαινόμενο αυτό, που τα τελευταία χρόνια, δεδομένης της συγκυρίας εξαιρετικής κοινωνικής έντασης που διανύει η Χώρα μας, βρίσκεται σε έξαρση και κλονίζει τις αρχές της δημοκρατικής κοινωνίας και του κράτους δικαίου. Στο πλαίσιο των προβληματισμών αυτών και με σκοπό την ανάσχεση της δραματικής όξυνσης της ρατσιστικής βίας, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε δύο ειδικές εκθέσεις:

Πιο συγκεκριμένα, επιχειρώντας να φωτίσει πτυχές της ρατσιστικής βίας που έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία, στην πρώτη Έκθεσή της, με τίτλο *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη*, η ΕΕΔΑ έστρεψε την προσοχή της στη δικαιοσύνη και την αστυνομία, καθώς η νομολογία του ΕΔΔΑ, οι συστάσεις των διεθνών οργάνων και οι σχετικές μελέτες συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η ελληνική νομοθεσία και οι μηχανισμοί παρακολούθησης των περιστατικών ρατσιστικής βίας, καθώς και η ποινική αντιμετώπισή τους είναι αναποτελεσματικοί ή ανύπαρκτοι. Η καταφανής δράση ακραίων ομάδων κρούσης κατά αλλοδαπών φάνηκε να συντελείται με την ανοχή των Αρχών, σε ένα γενικευμένο και διαρκώς οξυνόμενο κλίμα ανασφάλειας, αδιαλλαξίας και παραλυσίας¹¹⁸. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται, μεταξύ άλλων, και από τα στοιχεία των καταγεγραμμένων περιστατικών ρατσιστικής βίας από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το χρονικό διάστημα από Οκτώβριο 2011 έως και Δεκέμβριο 2012¹¹⁹.

Στη δεύτερη έκθεση, με τίτλο *Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα*¹²⁰, η ΕΕΔΑ επιχειρεί μια συνοπτική πλην εύληπτη παράθεση των προβληματισμών και των αντίστοιχων προτάσεων των διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων προστασίας των δικαιωμάτων του

¹¹⁷ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Έκθεση του Νιλς Μούιζνιεκς μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου 2013, CommDH(2013)6, 16.4.2013, παρ. 94, διαθέσιμο σε:
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2275537&SecMode=1&DocId=2004246&Usage=2>.

¹¹⁸ ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», *Ετήσια Έκθεση 2011* (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 150-165.

¹¹⁹ Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2012*, Απρίλιος 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2013/dt/ConclusionsNetwork2012TotalGR.pdf>.

¹²⁰ ΕΕΔΑ, «Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα», *Ετήσια Έκθεση 2011* (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 166-180.

ανθρώπου σχετικά με τη δράση ακραίων ομάδων κρούσης κατά αλλοδαπών. Εξετάζει, ιδίως, τις πρακτικές εκφοβισμού και συστηματοποίησης της βίας των ομάδων αυτών, καθώς και την ιδιαίτερα ανησυχητική πτυχή της συμμετοχής ανηλίκων σε κάποιες από τις ρατσιστικές επιθέσεις. Επιπλέον, διατυπώνει την ανησυχία της για την επίδραση στη δημοκρατία της αποδοχής του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας μέσω του δημόσιου πολιτικού και θρησκευτικού λόγου και απευθύνει στα πολιτικά κόμματα και τα ΜΜΕ συγκεκριμένες προτάσεις αποκήρυξης της ρατσιστικής βίας και αναμετάδοσης του ρατσιστικού λόγου. Τέλος, επιχειρείται, για πρώτη φορά, προσέγγιση του ζητήματος της ρατσιστικής βίας στα γήπεδα, μέσω νομοθετικών προτάσεων και συστάσεων στους αθλητικούς συλλόγους και τις ομοσπονδίες, καθώς ο χώρος των γηπέδων αποτελεί το πιο αθέατο ή παραγνωρισμένο φυτώριο ρατσισμού, όπου «ευδοκούν» και συνυπάρχουν ακραίες εκφάνσεις της βίας.

Δεδομένου ότι δεν είναι εφικτό, για λόγους οικονομίας χώρου και χρόνου, να γίνει ενδελεχής ανάλυση των σύνθετων αυτών ζητημάτων στα πλαίσια της παρούσας Εισήγησης, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στις σχετικές προτάσεις της, όπως αυτές έχουν διατυπωθεί στην Ετήσια Έκθεσή της για το έτος 2011¹²¹.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Στο σημείο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση αξίζει να δοθεί στη δημιουργία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, με πρωτοβουλία της ΕΕΔΑ και του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (ΥΑ) και με συμμετοχή μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων. Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας ξεκίνησε τη συστηματική καταγραφή πράξεων βίας με ρατσιστικό κίνητρο την 1^η Οκτωβρίου 2011 και τον Απρίλιο του 2013 δημοσίευσε την πρώτη ετήσια έκθεση για το 2012¹²². Η Φόρμα Καταγραφής Ρατσιστικού Περιστατικού που χρησιμοποιείται είναι κοινή, προκειμένου οι ενδείξεις για τις ποσοτικές και ποιοτικές τάσεις της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα να είναι όσο το δυνατό περισσότερο σαφείς και ολοκληρωμένες. Οι συμμετέχοντες φορείς τηρούν την αρχή της εμπιστευτικότητας, ενώ το περιστατικό καταγράφεται και γνωστοποιείται στο Δίκτυο χωρίς καμία αναφορά σε προσωπικά στοιχεία. Το Δίκτυο καταγραφής των ρατσιστικών περιστατικών διατυπώνει συστάσεις, ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη για την καταπολέμηση του ρατσισμού και είναι ανοιχτό σε όλες τις οργανώσεις και φορείς που, παρέχοντας νομικές, ιατρικές, κοινωνικές ή άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες, έρχονται σε επαφή με θύματα ρατσιστικής βίας.

¹²¹ ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2011*, σελ. 164-165, 179-180.

¹²² Κατά την περίοδο από Ιανουάριο έως και Δεκέμβριο 2012, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας κατέγραψε, μέσω συνεντεύξεων με τα θύματα, 154 περιστατικά ρατσιστικής βίας: τα 151 αφορούν μετανάστες ή πρόσφυγες ενώ σε 3 τα θύματα ήταν ευρωπαίοι πολίτες (1 Ρουμάνος, 1 Βούλγαρος και 1 Έλληνας). Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2012*, *op. cit.*, σελ. 1. Αντίστοιχα, για τους πρώτους τρεις μήνες πιλοτικής λειτουργίας του, βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», *Ετήσια Έκθεση 2011*, σελ. 181-184.

Η συμβολή της δράσης του Δικτύου στην αντιμετώπιση φαινομένων βίας με ρατσιστικά κίνητρα και ξενοφοβικών συμπεριφορών φάνηκε, ήδη από τους πρώτες μήνες πιλοτικής λειτουργίας, να είναι ουσιαστική. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται ιδίως από τα αποτελέσματα της δημοσιοποίησης, το Μάρτιο του 2012, των ιδιαίτερος ανησυχητικών αποτελεσμάτων του Δικτύου, που όχι μόνο είχαν σοβαρό αντίκτυπο στον Τύπο, αλλά – κυρίως – έδωσαν το έναυσμα για μια σειρά θετικών αντιδράσεων από την πλευρά της Πολιτείας σχετικά με τη διερεύνηση των ρατσιστικών εγκλημάτων στην Ελλάδα και τη δύσκολη μάχη κατά της ατιμωρησίας των δραστών¹²³.

Σήμερα, με τη θέση σε λειτουργία ενός ενιαίου ειδικού συστήματος καταγραφής ρατσιστικών εγκλημάτων, μπορεί το κενό από την απουσία ενός επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής των περιστατικών ρατσιστικής βίας¹²⁴ να έχει καλυφθεί, ωστόσο οι ελλείψεις του συστήματος δεν έχουν θεραπευθεί πλήρως. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί απαραίτητο να υπογραμμίσει την ανάγκη εγκαθίδρυσης σταθερής συνεργασίας μεταξύ των Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας, του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής, των ΜΚΟ και των κοινοτήτων των μεταναστών, οι οποίες έρχονται σε επαφή με τα θύματα, με σκοπό την αναζήτηση κατάλληλων λύσεων και το σχεδιασμό συγκεκριμένων μέτρων κατά της ρατσιστικής βίας¹²⁵. Υπογραμμίζει επίσης την αναγκαιότητα καθιέρωσης ειδικών οδηγιών επί των διαδικασιών αστυνομικής διερεύνησης του ρατσιστικού εγκλήματος, την καταπολέμηση της ανοχής εκ μέρους των αστυνομικών οργάνων τέτοιων συμπεριφορών και τη διασφάλιση της παραπομπής στη δικαιοσύνη των δραστών, σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες¹²⁶.

Απαγόρευση της ρητορικής του μίσους στα ΜΜΕ

Αναφορικά με την απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, πέραν της λήψης συντονισμένης και αποφασιστικής δράσης από τη δικαστική εξουσία της Χώρας, κρίνεται πρωταρχικής σημασίας να ληφθούν πρωτοβουλίες, όπου χρειάζεται, και σε νομοθετικό επίπεδο για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση και καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Η αναντίρρητη διαπίστωση του πολλαπλασιασμού των ρατσιστικών επιθέσεων το τελευταίο χρονικό διάστημα, που αναπόφευκτα δημιουργούν προβλήματα κοινωνικής συνοχής και υποβαθμίζουν τη διεθνή εικόνα της Χώρας, καθιστά αδικαιολόγητη τη χαρακτηριστική επίδειξη νωθρότητας από την

¹²³ Τα πρώτα επίσημα στοιχεία για την Ελλάδα εμφανίζονται το 2008, στην Ετήσια Έκθεση του ΟΑΣΕ, οπότε και αναφέρεται μία (1) υπόθεση ρατσιστικής βίας, ενώ αντίστοιχα για το έτος 2009 είναι χαρακτηριστικό ότι καταγράφονται μόνο δύο (2) υποθέσεις ρατσιστικής βίας στις οποίες ασκήθηκε ποινική δίωξη και καμία καταδίκη. Βλ. OSCE, «Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses», *Annual Report for 2009*, σελ. 25. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, θορυβημένο από την πρόδηλη αναντιστοιχία μεταξύ των στοιχείων του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας και των επίσημων φορέων, αφενός, και την ύπαρξη ελάχιστων διώξεων για πράξεις ρατσιστικού χαρακτήρα, αφετέρου, ζήτησε τη συνδρομή των εισαγγελικών Αρχών, ώστε να γίνεται ταχεία και ενδελεχής έρευνα όταν στη Δικαιοσύνη φτάνουν τέτοιου είδους υποθέσεις.

¹²⁴ Η έλλειψη αυτή, άλλωστε, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαπιστώσεις που συνέβαλαν στη δημιουργία του Δικτύου. Βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», *Ετήσια Έκθεση 2011*, σελ. 181.

¹²⁵ *Idem*, σελ. 183.

¹²⁶ *Ibidem*.

πλευρά της νομοθετικής εξουσίας, η οποία, σε περίοδο έξαρσης των περιστατικών τυφλής ρατσιστικής εγκληματικής βίας, αδράνησε.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ παρακολουθεί με προσοχή και ικανοποίηση την ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας για την τροποποίηση και προσαρμογή του Ν 927/1979 στην απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου. Δεδομένης της κρισιμότητας της κοινωνικής χρονικής συγκυρίας στην οποία έρχεται προς εξέταση η παρούσα τροπολογία, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να διατυπώσει την ισχυρή πεποίθηση ότι το μήνυμα της σαφούς, ρητής και υπεράνω κάθε άλλης επιμέρους διαφοροποίησης ή επιφύλαξης καταδίκης των εγκλημάτων βίας με ρατσιστικό κίνητρο πρέπει να εκπέμπεται στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας με αποφασιστικότητα και ειλικρίνεια, με λόγο και με πράξεις. Το ζήτημα της αποτελεσματικής καταπολέμησης εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας και της κύρωσης της μισαλλοδοξίας και της ρητορικής του μίσους είναι πρωταρχικής σημασίας για την ελληνική Πολιτεία, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

Υπενθυμίζεται, δε, στο σημείο αυτό, ότι η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης αντιμετώπισης της ρατσιστικής βίας, διατυπώνοντας, για το σκοπό αυτό, παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την «Καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας»¹²⁷.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχή κλιμάκωση των επιθέσεων εναντίων προσφύγων, μεταναστών και άλλων ομάδων από οργανωμένες εξτρεμιστικές ομάδες, η ΕΕΔΑ επισημαίνει το εν τοις πράγμασι σοβαρό έλλειμμα σε ό,τι αφορά στη διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου στο στάδιο δίωξης, ανεξάρτητα από την επιβαρυντική περίσταση κατά το στάδιο επιμέτρησης της ποινής. Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ υιοθετώντας μια εναλλακτική νομοθετική προσέγγιση, προτείνει τη ρύθμιση της ποινικής αντιμετώπισης του εγκλήματος με ρατσιστικά κίνητρα είτε (α) με ειδική ποινική διάταξη, δηλαδή ως ιδιώνυμο έγκλημα, είτε (β) ως γενική επιβαρυντική περίσταση, με συγκεκριμένο όμως πλαίσιο ποινής, είτε (γ) με το συνδυασμό και των δύο. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στη ρύθμιση της ποινικής αντιμετώπισης του ρατσιστικού εγκλήματος με ιδιαίτερη νομοτυπική υπόσταση, ως ιδιώνυμου αδικήματος, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι, δεδομένης της ένταξης του ρατσιστικού κινήτρου στην αντικειμενική υπόσταση της άδικης πράξης, η κύρωση του ρατσιστικού εγκλήματος ως ιδιώνυμου καθιστά το αδίκημα πιο ορατό και αποδοκιμάζει ρητά, οπότε και σαφέστερα, το ρατσιστικό έγκλημα στα μάτια του θύματος και του κοινωνικού συνόλου.

¹²⁷ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου», *Ετήσια Έκθεση 2011*, σελ. 53-60.

Η ειδική, δε, διάταξη διευκολύνει τη συλλογή σχετικών στοιχείων και επομένως, την πρόληψη και την καταπολέμηση¹²⁸.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί πρωταρχικής σημασίας να επισημάνει, στο σημείο αυτό, τον κίνδυνο που εγκυμονεί η εστίαση της δημόσιας προσοχής στην κύρωση του ρατσιστικού λόγου να λειτουργεί ως αντίβαρο στην απουσία οποιασδήποτε κύρωσης των πράξεων βίας. Η αντιμετώπιση του ρατσιστικού λόγου είναι ένα σημαντικό βήμα, που δύναται να λειτουργήσει προληπτικά ως προς την καταπολέμηση των πράξεων ρατσιστικής βίας. Σε καμία περίπτωση, εντούτοις, δε συνιστά εκπλήρωση της υποχρέωσης διερεύνησης, κύρωσης – και στην ουσία πραγματικής απαξίωσης – των πράξεων ρατσιστικής βίας. Υπό το φως των ως άνω διαπιστώσεων, επομένως, η ΕΕΔΑ τονίζει με κάθε δυνατή έμφαση την αναγκαιότητα ανάληψης παράλληλης και αποτελεσματικής εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας στα σχολεία και υλοποίησης μέτρων ευαισθητοποίησης του γενικού πληθυσμού ώστε να μην παγιωθεί η εντύπωση ότι η βία και ο ρατσισμός γίνονται αποδεκτά από την Πολιτεία και κατ' επέκταση από το κοινωνικό σύνολο.

Την ίδια έκκληση προς τις ελληνικές Αρχές έκανε, άλλωστε, και ο Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα Ανθρώπου, Nils Muižnieks, ο οποίος, σε πρόσφατη Έκθεσή του σχετικά με την έξαρση της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα, επισημαίνει την αναγκαιότητα της περαιτέρω ανάπτυξης και εφαρμογής πρωτοβουλιών από τις Αρχές με στόχο την καταπολέμηση του ρατσισμού και του εξτρεμισμού σε όλους τους κοινωνικούς τομείς. Η αύξηση της ευαισθητοποίησης για τους κινδύνους της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού και η ενίσχυση της εκπαίδευσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου στα σχολεία είναι πρωταρχικής σημασίας και πρέπει να προτεραιοποιηθούν¹²⁹.

Άρθρο 5

Το δικαίωμα στην ασφάλεια του προσώπου και η προστασία που παρέχεται από το Κράτος έναντι της βίας ή της σωματικής βλάβης (παρ. 13 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Ευθύνη των μελών της Αστυνομίας

Η ΕΕΔΑ εκφράζει αρχικά την ανησυχία της, για τη συχνότητα, την ένταση και τον χαρακτήρα των **περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας**, όπως αυτά άλλωστε επισημαίνονται και σε εκθέσεις ή αποφάσεις διεθνών οργάνων¹³⁰. Μεταξύ άλλων, η αυθαιρεσία αυτή εκφράζεται μέσω της **υπέρμετρης χρήσης βίας** κατά την αστυνόμευση διαδηλώσεων ή επιχειρήσεων διαχείρισης

¹²⁸ ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», *Ετήσια Έκθεση 2011* (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 156.

¹²⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Έκθεση του Νιλς Μούιζνιεκς μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου 2013, CommDH(2013)6, 16.4.2013, παρ. 41.

¹³⁰ Βλ. ιδίως Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ.11 και Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding Observations: Greece, op. cit.*, παρ. 13.

πλήθους, αλλά και κατά την σύλληψη και κράτηση, που μαρτυρεί εν τέλει την εμπέδωση ενός ολοκληρωμένου προτύπου αστυνομικής βίας. Ένας άλλος σημαντικός πόλος σύνδεσης της αστυνομικής πράξης με την αυθαιρεσία αποτελεί το **ρατσιστικό έγκλημα**. Η σύνδεση αυτή εκφράζεται δυστυχώς σε *περισσότερα του ενός επίπεδα*. Αρχικά, ανησυχία προκαλεί η αδυναμία, αδράνεια ή ισχυρή απροθυμία διερεύνησης από την αστυνομία των ρατσιστικών επιθέσεων ή η εμπλοκή των ίδιων των δυνάμεων ασφαλείας σε πράξεις ρατσιστικής βίας, καθώς και οι αυθαίρετες και ερειδόμενες αποκλειστικά σε ρατσιστικά κίνητρα προσαγωγές. Αλλά και οι στενές σχέσεις αστυνομικών δυνάμεων με ομάδες με προφανή ρατσιστικό χαρακτήρα ή και ακόμα η ίδια η αποκαλυφθείσα συμμετοχή μελών της ΕΛΑΣ σε ομάδες εμπλεκόμενες με το ρατσιστικό έγκλημα, **αποτελούν φαινόμενα που καθιστούν επείγουσα τη λήψη μέτρων για την απόδοση ευθυνών και τιμωρία των εμπλεκόμενων μελών των σωμάτων ασφαλείας**.

Μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση

Κατόπιν καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ¹³¹, εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (εφεξής ΕΠΒ),¹³² του ΣτΠ¹³³, της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων¹³⁴ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας,¹³⁵ που έχουν θέσει επανειλημμένως και το ζήτημα της ανεπαρκούς ή μη αποτελεσματικής διερεύνησης των καταγγελιών περί κακομεταχείρισης είτε στο πλαίσιο πειθαρχικού είτε και ακόμα δικαστικού ελέγχου, ο Ν 3938/2011 προβλέπει την ίδρυση ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού **μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση**. Την πρωτοβουλία αυτή χαίρετσε αρχικά η ΕΕΔΑ και η ΕΠΒ¹³⁶.

¹³¹ Η Ελλάδα έχει καταδικαστεί 4 φορές για παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, *Μακαρατζής κατά Ελλάδας*, 20.12.2004, *Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας*, 21.6.2007, *Celiknku κατά Ελλάδας*, 05.07.2007 και *Λεωνίδης κατά Ελλάδας*, 08.1.2009). Επίσης, 4 φορές για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ εν προκειμένω για κακομεταχείριση των προσφευγόντων από την Αστυνομία (βλ. ΕΔΔΑ, *Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας*, 13.12.2005, *Zelilof κατά Ελλάδας*, 24.5.2007, *Galotskin κατά Ελλάδας*, 14.1.2010 και *Στεφάνου κατά Ελλάδας*, 22.4.2010).

¹³² CPT, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 September to 5 October 2001*, CPT/Inf (2002) 31 (20.11.2002), παρ. 11-22, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 August to 9 September 2005*, CPT/Inf (2006) 41 (20.12.2006), παρ.12-21, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 February 2007*, CPT/Inf (2008) 3 (8.2.2008), παρ. 11-20, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 29 September 2008*, CPT/Inf (2009) 20 (30.6. 2009), παρ. 10-18. *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009*, CPT/Inf (2010)33 (17.11.2010), παρ. 16.

¹³³ ΣτΠ, *Ετήσια Έκθεση 2006*, σελ. 68-69, *Ετήσια Έκθεση 2007*, σελ. 68-69. Βλ. και *Ειδική έκθεση: Πειθαρχική-διοικητική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων*, Ιούλιος 2004, διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/reports/astinomikoi.pdf>.

¹³⁴ Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 13.

¹³⁵ ECRI, *ECRI Report on Greece*, CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 175-179.

¹³⁶ CPT, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 19 to 27 January 2011*, CPT/Inf (2012) 1 (10.1.2012), παρ. 88-90.

Εντούτοις, πέραν του ότι το **Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας** ακόμα δεν λειτουργεί, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θεσμικά η λειτουργία του διέπεται από επιμέρους διατάξεις που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες που καλείται να καλύψει και στο σκοπό που πρέπει να εκπληρώσει. Όπως παρατηρεί και η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων¹³⁷ ο ρόλος του εξαντλείται στην εξέταση του παραδεκτού των προσφυγών-καταγγελιών οι οποίες στη συνέχεια αναπέμπονται στο αρμόδιο πειθαρχικό όργανο των σωμάτων ασφαλείας για περαιτέρω διερεύνηση. Η ΕΕΔΑ καλεί σε αναμόρφωσή, βάσει των συστάσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου, όπως τη Γνώμη του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τα πρότυπα που πρέπει να πληροί ένας ανεξάρτητος και αποτελεσματικός μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών κατά της αστυνομίας, που στηρίζεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ¹³⁸.

Λοιπά πολιτικά δικαιώματα

Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη, αφενός, την επί μακρόν μη-εκτέλεση από τον εθνικό δικαστή του ουσιαστικού δεδικασμένου του ΕΔΔΑ σε ζητήματα που αφορούν στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι¹³⁹ και, αφετέρου, την Έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στην οποία εκφραζόταν έντονη ανησυχία για τις περιοριστικές πρακτικές των ελληνικών Δικαστηρίων σχετικά με την εγγραφή σωματείων στο μητρώο¹⁴⁰, χαιρετίζει την αντίθετη νομολογία του Αρείου Πάγου¹⁴¹ και εύχεται η προσέγγιση που υιοθετείται στην επίδικη περίπτωση να παγιωθεί. Η αναγνώριση από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Χώρας ότι ο περιοριστικός έλεγχος σε αιτήσεις σύστασης μειονοτικών ενώσεων, που οδηγεί κατ' επέκταση στην άρνηση εγγραφής τους στο μητρώο, συνιστά παραβίαση τόσο των εθνικών σχετικών διατάξεων του Συντάγματος και του ΑΚ, όσο και της ΕΣΔΑ, αποτελεί θετικό βήμα στην αποτελεσματικότερη άσκηση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι.

Θρησκευτική ελευθερία (παρ. 14 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά στη θρησκευτική ελευθερία και, ειδικότερα, το ζήτημα της Θρησκευτικής αγωγής και παιδείας, η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμο να επισημάνει ότι το ζήτημα της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, για το διάστημα από το 2008 έως και το Σεπτέμβριο του 2013¹⁴², δεν

¹³⁷ Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 13.

¹³⁸ Commissioner for Human Rights, *Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police*, CommDH(2009)4 (12.3.2009).

¹³⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Bekir Ousta και λοιποί κατά Ελλάδας*, 11.1.2008, *Τουρκική Ένωση Ξάνθης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 29.9.2008, *Emin και λοιποί κατά Ελλάδας*, 1.12.2008.

¹⁴⁰ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Report on Human rights of minorities*, CommDH(2009)9, 19.2.2009, παρ. 17-20, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1156816&SecMode=1&DocId=1368674&Usage=2>.

¹⁴¹ ΑΠ (Τμήμα Δ') 24/2012.

¹⁴² Πρόκειται για το διάστημα εφαρμογής των τριών Εγκυκλίων Στυλιανίδη του 2008, που διευθετούσαν το ζήτημα της διαδικασίας απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών. Βλ. σχετικά Υπουργείο Παιδείας και

αντιμετωπίστηκε με ενιαίο και ομοιόμορφο τρόπο. Ειδικότερα, δυνάμει των διατάξεων των σχετικών Εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, η άσκηση του δικαιώματος της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, αφορούσε μόνο σε «άθρησκους, αλλόθρησκους και ετερόδοξους μαθητές», υπό την προϋπόθεση ότι «συνέτρεχαν στο πρόσωπό τους λόγοι θρησκευτικής συνείδησης, τους οποίους όφειλαν να επικαλούνται οι ίδιοι ή οι γονείς τους». Η αιτιολόγηση, δε, αυτής της άρνησης του μαθητή να παρακολουθήσει το μάθημα των Θρησκευτικών, σύμφωνα με σχετικά πρόσφατη νομολογία του Διοικητικού Εφετείου Χανίων¹⁴³, δε συνιστούσε παραβίαση ούτε του άρθρου 13 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, ούτε άλλων διατάξεων διεθνών ή ευρωπαϊκών κειμένων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης.

Το θολό αυτό τοπίο σχετικά με τη διασφάλιση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης ήρθε να ξεδιαλύνει η νέα Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με θέμα τη «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων», η οποία, αποσαφηνίζοντας τυχόν παρερμηνείες που δημιουργήθηκαν με αφορμή το προγενέστερο κανονιστικό πλαίσιο, διευκρινίζει ότι *«παρέχεται η δυνατότητα απαλλαγής στους μαθητές που είναι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι ή επικαλούνται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και γι' αυτό δεν επιθυμούν να το παρακολουθήσουν [...] ύστερα από Υπεύθυνη Δήλωση [...] στην οποία θα αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος ή επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκειώματος στο οποίο ανήκει»*¹⁴⁴.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να διευκρινίσει ότι το μέτρο της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί μια πρωτοβουλία που δεν εισέρχεται σε βάθος στην αντιμετώπιση του ζητήματος της θρησκευτικής αγωγής στα σχολεία, ούτε προτείνει μια μακροπρόθεσμη και αποτελεσματική λύση. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών – όπως αυτός επισημαίνεται στην πρώτη παράγραφο της προαναφερθείσας πρόσφατης Εγκυκλίου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων – δε φαίνεται να είναι συμβατός με τη δυνατότητα γενικευμένης απαλλαγής από τη διδασκαλία του, χωρίς μάλιστα ειδική αιτιολόγηση, – της οποίας η χορήγηση προβλέπεται στην αμέσως επόμενη παράγραφο της ίδιας Εγκυκλίου¹⁴⁵. Κι αυτό διότι μια τέτοιου είδους ρύθμιση καθιστά αυτομάτως ένα μάθημα, που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, προαιρετικό. Υιοθετώντας μια εναλλακτική προσέγγιση, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι, σε ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο, το οποίο σέβεται τη θρησκευτική ετερότητα, ένα μάθημα με κατηχητικό και ομολογιακό χαρακτήρα, που διδάσκει υποχρεωτικά, έστω και διευρυμένα και με ανοικτούς ορίζοντες, την ορθόδοξη χριστιανική

Θρησκευμάτων, Εγκύκλιοι με αριθ. πρωτ. 91109/Γ2/10-7-2008, 10407 ΙΓ2/4-8-2008 και Φ12/977/1097441Γ1/26-8-2008.

¹⁴³ Διοικ.Εφ. Χανίων 115/2012.

¹⁴⁴ Βλ. σχετικά Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εγκύκλιος με αριθ. 133099/Γ2-19.9.2013.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

παράδοση¹⁴⁶, δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Αντίθετα, προκρίνεται ένα θρησκευολογικού χαρακτήρα μάθημα, που δε θα προβαίνει σε δογματική εμφύτευση θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά θα προτείνει μια εισαγωγή στην ιστορία και τη δογματική των θρησκειών, ως περισσότερο συμβατό τόσο με τις συνταγματικές επιταγές, όσο και με τη σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτιστική πραγματικότητα.

N 4301/2014 «Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεών τους στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Γενικής Γραμματείας Θρησκευμάτων και λοιπές διατάξεις»

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη θέσπιση του Νόμου 4301/2014 «Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεών τους στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Γενικής Γραμματείας Θρησκευμάτων και λοιπές διατάξεις». Αισθάνεται την ανάγκη ωστόσο να επισημάνει ότι, παρότι είναι το αρμόδιο θεσμικό όργανο για τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, το εν λόγω νομοθετικό κείμενο δε διαβιβάστηκε ποτέ στην Ολομέλειά της προκειμένου να λάβει γνώση, να το επεξεργασθεί και να διατυπώσει σχετική γνώμη. Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι στη νομοθετική αυτή προσπάθεια το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων δεν αξιοποίησε καθόλου προγενέστερη πλήρη επεξεργασία Πρότασης Νόμου που είχε υποβάλει η ΕΕΔΑ για τις σχέσεις Πολιτείας και θρησκευτικών κοινοτήτων που έχει εκπονηθεί, ήδη από το 2006¹⁴⁷.

Μια Πρόταση, η οποία υπηρετούσε ένα διπλό σκοπό. Απέβλεπε, αφενός, στη βελτίωση των εγγυήσεων της θρησκευτικής ελευθερίας και ισότητας ενόψει των νέων συνθηκών που έχουν επικρατήσει στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Αφετέρου, στη δημιουργία των θεσμικών προϋποθέσεων που, σε μεσομακροπρόθεσμη προοπτική, θα επιτρέψουν στην Εκκλησία της Ελλάδος και τις άλλες θρησκευτικές κοινότητες να αναπτυχθούν σε υγιείς βάσεις στη Χώρα μας και να εκπληρώσουν την αποστολή τους, απαλλαγμένες από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους.

Πολλώ δε μάλλον όταν στην Ελλάδα ειδικά τα δεδομένα του προβλήματος έχουν σε μεγάλο βαθμό ανατραπεί την τελευταία 15ετία: με το μεταναστευτικό ρεύμα, που άλλαξε την όψη της ελληνικής κοινωνίας, επηρεάζοντας πλέον και τις βαθύτερες δομές της, η χώρα μας βλέπει όλο και περισσότερο τον εαυτό της όχι πια ως μονοπολιτισμική και θρησκευτικά ομοιογενή, αλλά ως πολυπολιτισμική και θρησκευτικά διαφοροποιημένη. Πρόκειται για μια μεταβολή που επιβάλλει αλλαγές οπτικών, κριτηρίων και μεθόδων.

Η ΕΕΔΑ έχει εκφράσει στο παρελθόν την ανάγκη να εναρμονισθεί η συνταγματική και, γενικότερα, η έννομη τάξη προς τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των ευρωπαίων εταίρων μας. Και τούτο,

¹⁴⁶ Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 1 (α), του ισχύοντα Ν 1566/1985 περί Δομής και λειτουργίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

¹⁴⁷ ΕΕΔΑ, «Πρόταση για τη ρύθμιση σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 177.

στην προοπτική ενός ήπιου καθεστώτος διακριτών ρόλων Πολιτείας και Εκκλησίας, με σεβασμό στη θρησκευτική ελευθερία, όπως αυτή κατοχυρώνεται από επικυρωμένες από την Ελλάδα διεθνείς συμβάσεις ΔΑ, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ, άρθρο 9) και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ, άρθρο 18).

Θρησκευτικός όρκος

Ενόψει των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία)¹⁴⁸, η ΕΕΔΑ κρίσει σκόπιμο να σταθεί στις διατάξεις των άρθρων 39, παρ. 3, και 109, παρ. 1 (β), Ν 4055/2012, οι οποίες, τροποποιώντας το άρθρο 218 ΚΠΔ και καταργώντας το άρθρο 220 ΚΠΔ, δίνουν στο μάρτυρα, κατά το πρότυπο του άρθρου 408 του ΚΠολΔ, τη δυνατότητα να δηλώσει τον τύπο του όρκου, θρησκευτικού ή πολιτικού, που επιθυμεί να δώσει πριν εξεταστεί¹⁴⁹. Επανερχόμενη στην από 29.5.2008 Απόφασή της αναφορικά με την αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό, η ΕΕΔΑ δε θεωρεί ικανοποιητική την προκριθείσα λύση, για δύο ουσιαστικά λόγους: α) διότι η επιλογή του πολιτικού όρκου και όχι του θρησκευτικού, δεδομένης της αναγνώρισης της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως «επικρατούσας» θρησκείας στην Ελλάδα, τείνει να ερμηνεύεται ως παραδοχή από την πλευρά του πολίτη ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, γεγονός που δύναται να οδηγήσει σε προκατάληψη σε βάρος της ακεραιότητας και του κύρους του και β) διότι παρατηρείται συχνά το φαινόμενο οι δικαστές της έδρας να μη δίνουν στο μάρτυρα τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ θρησκευτικού ή πολιτικού όρκου, αλλά να του ζητάνε να ορκιστεί στο Ευαγγέλιο με αποτέλεσμα να πρέπει ο ίδιος ο μάρτυρας να ζητήσει να δώσει τον πολιτικό όρκο, ενισχύοντας έτσι ακόμα περισσότερο την πεποίθηση ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος¹⁵⁰. Η εναλλακτική ορκοδοσία, με άλλα λόγια, λόγω των κοινωνικών στερεοτύπων που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία, συνιστά πρακτική που μπορεί να επιτρέψει να συναχθούν συμπεράσματα για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ατόμου. Πέραν της διαπίστωσης αυτής, ωστόσο, είναι κοινή παραδοχή ότι, στη δικαστηριακή πρακτική, σπάνια εφαρμόζονται οι διατάξεις περί εναλλακτικής ορκοδοσίας του άρθρου 218 ΚΠΔ, καθότι δεν

¹⁴⁸ ΕΔΔΑ, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδα*, 8.4.2013, *Αλεξανδρίδης κατά Ελλάδα*, 21.5.2008, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδα*, 3.9.2010, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδα* (Ν° 2), 3.2.2012.

¹⁴⁹ Αναφορικά με τη συμβατότητα των νέων ρυθμίσεων ΚΠΔ με την ΕΣΔΑ, η Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει επισημάνει ότι το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει δεχτεί ότι η αντίστοιχη εναλλακτική ορκοδοσία που προβλέπεται για τις πολιτικές δίκες είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της ΕΣΔΑ. Βλ. Council of Europe, Committee of Ministers to member states, Appendix to Resolution CM/ResDH(2012)184 *Information on the measures taken to comply with the judgments in the cases of Dimitras and others and Dimitras and others N° 2 against Greece*, 6.12.2012, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec%282012%291157&Language=lanEnglish&Ver=volres&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.

¹⁵⁰ ΕΕΔΑ, «Απόφαση αναφορικά με την αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό», *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 39. Το ζήτημα του θρησκευτικού όρκου είχε απασχολήσει την ΕΕΔΑ και πριν το 2008, οπότε και είχε προτείνει την κατάργησή του και την αντικατάστασή του από τον πολιτικό όρκο. Βλ. ΕΕΔΑ, «Πρόταση της ΕΕΔΑ για τη ρύθμιση σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 177, «Θέσεις της ΕΕΔΑ ως προς την Αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος», *Ετήσια Έκθεση 2006*, σελ. 137, 142.

παρατηρείται συχνά το φαινόμενο ο δικαστής της έδρας να ρωτά, ως οφείλει, το μάρτυρα, πριν εξεταστεί στο ακροατήριο, αν προτιμά να δώσει θρησκευτικό ή πολιτικό όρκο.

Υπό το φως των ανωτέρω διαπιστώσεων, συνεπώς, και προκειμένου να επιτευχθεί η απόλυτη προστασία της αρνητικής ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις από 29.5.2008 διατυπωθείσες προτάσεις της και προκρίνει την εξ ολοκλήρου αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό. Προς επίρρωση της θέσης αυτής, σημειώνεται ότι, σύμφωνα με παλαιότερη νομολογία του ΣτΕ, τόσο ο θρησκευτικός όρκος όσο και ο πολιτικός έχουν τις ίδιες έννομες συνέπειες¹⁵¹.

Απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας

Με τις παρατηρήσεις της επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης **«Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα»**, το 2010, η ΕΕΔΑ¹⁵² είχε χαιρετίσει την συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία που συνιστούσε ένα εξαιρετικά σημαντικό βήμα, με στόχο την ουσιαστική ενσωμάτωση των νομίμων μεταναστών που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα για αρκετά χρόνια και κυρίως των παιδιών τους που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν εδώ. Η ΕΕΔΑ έκρινε ότι η πρωτοβουλία αυτή κινούνταν στη σωστή κατεύθυνση και στηριζόταν σε δύο πυλώνες, οι οποίοι πρέπει να χαρακτηρίζουν κάθε μέτρο και πρακτική που άπτεται των ζητημάτων της μετανάστευσης: αφενός, το σεβασμό και την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του συνόλου των ατόμων που διαβιούν στην ελληνική επικράτεια, και αφετέρου, τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής αυτού του συνόλου, σε συνδυασμό με την εγγύηση της ασφάλειας των συνόρων. Εξάλλου η συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία επιχειρούσε να εξασφαλίσει την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων των ατόμων που νόμιμα και μακροχρόνια αποτελούν κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας συμβάλλοντας στη γενική ευημερία του τόπου, ενώ παράλληλα καθιστούσε σαφή τη στάση της ελληνικής Πολιτείας απέναντι στην παράνομη μετανάστευση.

Με την υπ' αριθμόν όμως 460/2013 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι διατάξεις των άρθρων 1Α του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και 14-21 και 24 του Ν 3838/2010 (ΦΕΚ Α' 49/24.3.2010: **Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις**) και ακυρώθηκαν αντίστοιχα οι αποφάσεις του Υπουργού Εσωτερικών για την απονομή ιθαγένειας σε αλλοδαπούς λόγω γέννησης στην Ελλάδα από

¹⁵¹ ΣτΕ (Τμήμα ΣΤ') 2601/1998, παρ. 7.

¹⁵² ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα»», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 33 επ. Βλ. και ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νόμου 3386/2005 (ΦΕΚ Α'212) «Είσοδος και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια»», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 143 επ.

αλλοδαπό γονέα - αλλοδαπούς γονείς με τουλάχιστον 5 ή 5+ έτη παραμονής και λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, καθώς και για τη συμμετοχή αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές.

Ενώ το ζήτημα της συμμετοχής των αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές σκόπιμο είναι πλέον να αντιμετωπιστεί με συνταγματική αναθεώρηση, απαιτείται νομοθετική παρέμβαση για την αντιμετώπιση του **κενού δικαίου** που δημιουργήθηκε μετά από την ως άνω απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) που έκρινε αντισυνταγματικές διατάξεις σχετικά με την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας από τους μετανάστες δεύτερης γενιάς.

Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε το γεγονός ότι με τον Ν 4251/2014 «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α΄ 80/1.4.2014) προβλέφθηκε η χορήγηση άδειας διαμονής πενταετούς διάρκειας σε « ενήλικες πολίτες τρίτων χωρών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς έξι τάξεις ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα, πριν τη συμπλήρωση του 21ου έτους της ηλικίας τους και διαμένουν νόμιμα στη χώρα » (άρθρο 108). Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε τη χορήγηση άδειας διαμονής μακράς διάρκειας για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, παρατηρώντας βέβαια ότι θεμελιώδης προϋπόθεση για την πλήρη και ουσιαστική ένταξη αυτών αποτελεί η δυνατότητα απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας¹⁵³.

Η ΕΕΔΑ κρίνει απολύτως απαραίτητη και **χωρίς καμία πλέον καθυστέρηση** τη νομοθετική ρύθμιση των ζητημάτων ιθαγένειας των μεταναστών δεύτερης γενιάς¹⁵⁴. Με την από οικ. 772/21 Νοεμβρίου 2014 επιστολή του Υφυπουργού Εσωτερικών, εστάλη στην ΕΕΔΑ Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών που απέβλεπε στη ρύθμιση των σχετικών ζητημάτων. Η ΕΕΔΑ απέστειλε ακολούθως τις παρατηρήσεις της¹⁵⁵, τονίζοντας την αναγκαιότητα το **δίκαιο της ιθαγένειας να επιτελεί τη βασική του αποστολή ως εργαλείο επιτάχυνσης, διευκόλυνσης αλλά και θωράκισης της κοινωνικής ένταξης των παιδιών που γεννήθηκαν ή ανατράφηκαν στην Ελλάδα**. Ιδίως σε ό,τι αφορά τους μετανάστες δεύτερης γενιάς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα από γονείς που έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία, η ΕΕΔΑ εξέφρασε την ανησυχία της για το γεγονός ότι οι προτεινόμενες στο Σ/Ν ρυθμίσεις οδηγούν σε **εγκλωβισμό των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην αλλοδαπότητα καθ' όλη τη διάρκεια την παιδικής τους ηλικίας**¹⁵⁶. Το Σ/Ν δεν έχει ακόμα κατατεθεί στη Βουλή.

¹⁵³ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νόμου 3386/2005 (ΦΕΚ Α΄212) «Είσοδος και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια»», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 152.

¹⁵⁴ Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)», *op. cit.*

¹⁵⁵ ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο «Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις», 11.12.2014, προς δημοσίευση.

¹⁵⁶ Άρθρο 5, παρ. 1, του Σ/Ν: «Αλλοδαπός που κατοικεί νόμιμα στην Ελλάδα δύναται να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με σχετική δήλωση και αίτηση που υποβάλλει ο ίδιος στην αρμόδια υπηρεσία της Αποκεντρωμένης Διοίκησης του δήμου κατοικίας του εφόσον πληροί μία τουλάχιστον από τις ακόλουθες προϋποθέσεις: (i) έχει ολοκληρώσει επιτυχώς

Άρθρο 6 (παρ. 18 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η ΕΕΔΑ ως εθνικός μηχανισμός προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας

Η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμη την αυτόνομη αναφορά στο έργο της ως εθνικού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας.

Υπενθυμίζεται πως πηγή έμπνευσης για την κατάρτιση του ιδρυτικού νόμου της ΕΕΔΑ ήταν οι Αρχές των Παρισίων (*Paris Principles*) που υιοθετήθηκαν από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ A/RES/48/134, 20.12.1993) και αργότερα από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Και οι δύο αυτοί διεθνείς οργανισμοί προωθούν επί σειρά ετών τη σύσταση Εθνικών Μηχανισμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο βαθμός συμμόρφωσης και εναρμόνισης με τις Αρχές των Παρισίων αποτελεί τη βάση αξιολόγησης – και κατά τακτά χρονικά διαστήματα, επαναξιολόγησης – των Εθνικών Θεσμών από το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών. Με βάση την αξιολόγηση αυτή τους αποδίδεται status A (πλήρης συμμόρφωση), B (ελλιπής συμμόρφωση), ή C (ανεπαρκής συμμόρφωση), το οποίο και καθορίζει τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν σε μία σειρά από μηχανισμούς του ΟΗΕ (συνεργασία με Treaty Bodies, Special Procedures, Universal Periodic Review, κλπ), του Συμβουλίου της Ευρώπης (Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, CPT, κλπ), και της ΕΕ (Οργανισμό θεμελιωδών Δικαιωμάτων, κλπ), και να συνδιαμορφώνουν το διεθνές τοπίο αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στη χώρα. Στην ΕΕΔΑ έχει αποδοθεί, ήδη από το 2001, **βαθμός διαπίστευσης Α (πλήρης εναρμόνιση)**.

Επιπλέον, ειδική μνεία είναι σκόπιμο να γίνει στη συμβολή της ΕΕΔΑ στη λειτουργία θεσμών όπως οι Επιτροπές Προσφυγών και η Υπηρεσία Ασύλου, οι Επιτροπές Μετανάστευσης και οι Επιτροπές Πολιτογράφησης.

Άρθρο 7

Εκπαίδευση και μη διάκριση

Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου **στο σχολείο**, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρόσφατη ανακοίνωση από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων της πρόθεσης προώθησης **δράσεων για τη σωστή και δημοκρατική πολιτική διαπαιδαγώγηση** της νέας γενιάς και τη θωράκισή της απέναντι σε **ναζιστικές και ρατσιστικές πρακτικές**.

την παρακολούθηση εννέα τουλάχιστον τάξεων ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα ή (ii) έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση των έξι τάξεων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα ή (iii) έχει περατώσει επιτυχώς τις σπουδές του σε Τμήμα ή Σχολή των ελληνικών Πανεπιστημίων ή Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ) και είναι κάτοχος απολυτηρίου ελληνικού λυκείου στην Ελλάδα». Παράλληλα, δε, το Σ/Ν προβλέπει ότι η δήλωση και αίτηση εγγραφής υποβάλλεται μετά τη συμπλήρωση του δεκάτου έκτου έτους της ηλικίας του αιτούντος, στην περίπτωση όμως αυτή η ελληνική ιθαγένεια αποκτάται με την ενηλικίωση του».

Εντούτοις, η ΕΕΔΑ διατηρεί την ανησυχία της για την **απουσία μίας ολιστικής προσέγγισης** στο ζήτημα της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα, γεγονός που εύκολα διακρίνεται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Εκπαίδευση αστυνομικών στα δικαιώματα του ανθρώπου

Η ΕΕΔΑ, επίσης, θα ήθελε να επισημάνει ότι, παρά τα όποια μέτρα καταστολής περιστατικών αυθαιρεσίας από τα σώματα ασφαλείας, η αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου περνάει μέσα από τη σωστή –αρχική και περιοδική - εκπαίδευση και επανεκπαίδευση των οργάνων της τάξης κυρίως στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και σε μεθόδους ανακριτικής, ειδικά σε ό,τι αφορά την Αστυνομία ¹⁵⁷. Η ΕΕΔΑ με δική της πρωτοβουλία είχε προτείνει στο Υπουργείο Εσωτερικών (στο οποίο είχε ενσωματωθεί το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης) την εκπόνηση και υλοποίηση ενός **προγράμματος εκπαίδευσης αστυνομικών στα δικαιώματα του ανθρώπου**. Η πρότασή της είχε γίνει κατ' αρχήν δεκτή από την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου και στις 05.03.2009 πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ η πρώτη συνάντηση της ομάδας εργασίας και συμφωνήθηκαν τα επόμενα βήματα και οι απαιτούμενες ενέργειες από την πλευρά του κάθε συμμετέχοντος. ¹⁵⁸ Στις 08.07.2009 πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση της ομάδας εργασίας, όπου συζητήθηκαν εκτενώς οι εξελίξεις αναφορικά με το πρόγραμμα κατά το διάστημα που μεσολάβησε, εκτέθηκαν κάποιοι προβληματισμοί και κατατέθηκαν συγκεκριμένες προτάσεις για την υλοποίηση του προγράμματος. Η ίδια η υλοποίηση όμως ουδόλως προχώρησε. Επιπλέον, μετά την αλλαγή της κυβέρνησης, το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη δεν έλαβε υπόψη του τις προτάσεις της ως άνω ομάδας εργασίας και συνέστησε νέα ομάδα εργασίας για τα θέματα εκπαίδευσης, η οποία όμως περιλάμβανε μόνον υπηρεσιακά στελέχη. Παρά μάλιστα την επιστολή που απηύθυνε ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ στον Υφυπουργό Προστασίας του Πολίτη αρμόδιο για τα θέματα εκπαίδευσης των αστυνομικών, και την μεταξύ τους συνομιλία για το θέμα, το Δεκέμβριο του 2009, η ΕΕΔΑ δεν συμπεριλήφθηκε στη σχετική ομάδα εργασίας. Έως και τον Ιούλιο του 2010 η ομάδα του Υπουργείου δεν είχε ολοκληρώσει το έργο της. ¹⁵⁹ Έως τώρα δεν έχουμε λάβει ενημέρωση σχετικά με τη συνέχιση ή μη των εργασιών της ομάδας εργασίας του Υπουργείου, γεγονός που γεννά **εύλογες αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη βούλησης για ουσιαστικές αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης των αστυνομικών σε ζητήματα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Η ΕΕΔΑ εκφράζει και πάλι τη βούλησή της αλλά και τη διαθεσιμότητά της να συνεργαστεί με το Υπουργείο σε όλο το φάσμα των σχετικών με την εκπαίδευση δράσεων.

¹⁵⁷ Βλ. ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 82 επ.

¹⁵⁸ Βλ. ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2008*, σελ. 28-31.

¹⁵⁹ Βλ. ΕΕΔΑ, *Ετήσια Έκθεση 2009*, σελ. 28-29.